

ИХТИЁРИЙ ТЕЛБАЛИҚ

(алкоголизм ва
гиёҳвандликнинг зарари
тўғрисида мақолалар
тўплами)

Хушёрлик учун кураш республика жамиятининг
раиси, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг
вице-президенти, академик

Э. ЮСУПОВ таҳрири остида

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЁТИ
1988

Алкоголизм, пиянисталлик ва гиеҳвандлик — бу бир шахс, оиланинггина эмас, балки бутун жамият учун ҳам фожиавий бир ҳодисадир.

Бизнинг социалистик тузумимиз учун ёт бўлган бундай салбий ҳолатларни таг-томри билан тугатиш фақат маъмурий ташкилотлар, соғлиқни сақлаш муассасаларининггина эмас, балки кенг жамоатчиликнинг ҳам муқаддас вазифасидир.

Ушбу тўпلامга нарколог, психиатр, невропатолог, шунингдек философ олимлар, журналистларнинг алкоголизм ва гиеҳвандликнинг хатарли оқибатлари ҳақидаги мақолалари киритилган.

Тўплам кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи
К. С. ХОЎЛИМУҲАМЕДОВ

И 4101000000 — 3796
М 355(04) — 88 рез. 88

© Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1988 й.
ISBN 5-648-00596-2

Ичкиликбозлик — хилма-хил фалокатларнинг, турли-туман қабихлигу аблахликларнинг калити дейишди. Дарҳақиқат, бу сўзда кўп ҳикмат бор. Одамни одамийликдан, виждондан, ор-номусдан маҳрум қиладиган ҳам шу ичимлик эмасми, ахир. Бир-бирини пичоқлаш, ўғирлик, ўта безорилик, хоинлик, ҳар қандай қабоҳат шу ичкилик туфайли эмасми? Ичкилик — фақат ўша шахснинг ўзига, ҳаётига зомин бўлиб қолмай, унинг наслига ҳам, қолаверса, жамиятимизга ўз мудҳиш кўланкасини солади.

Ичкиликбозлик ва алкоголизмни бартараф этишга қаратилган энг муҳим чоралардан бири 1985 йили КПСС Марказий Комитети томонидан қабул қилинган «Ичкиликбозлик ва алкоголизмни бартараф этиш тадбирлари тўғрисида»¹ги қарори ниҳоятда муҳим аҳамиятга эгадир.

Зеро, ушбу қарорда ҳар бир одам учун, ҳар бир оила учун, бутун жамиятимиз учун хавфли, ижтимоий нуқтаи назардан зарарли бўлган бу иллатга қарши курашнинг аниқ тадбир ва йўл-йўриқлари белгилаб берилган эди.

Мана шу қарор эълон қилинганидан кейин Совет ҳукумати ичкиликбозликнинг олдини олиш ва унга қарши курашнинг амалий чораларини ишлаб чиқди. Энг аввало, спиртли ичимлик ичишга қарши кенг суръатда тарғибот-ташвиқот ишлари олиб борилди, кўча-кўйда, оммавий ва жамоат жойларида маст-аласт юрганларга нисбатан қаттиқ чоралар кўрилди.

Ҳамма ишлаб чиқариш корхоналарида, идора ва муассасаларда, колхоз ва совхозларда ҳушёрлик учун кураш жамиятлари тузила бошланди, наркологиya дис-

¹ Совет Ўзбекистони. 1985 йил 17 май.

пансерлари хизматини тубдан яхшилашга алоҳида эътибор берилди.

Лекин кўрилаётган тадбирлар ҳамма жойда ҳам кўнгилдагидек натижа бераётгани йўқ. Тўй ва турли маросимларда ҳамон кўп миқдорда спиртли ичимликлар қўйилмоқда. Яна бир хусусият. Эндиликда ичкиликбозлик асосан турмушга — оилага кириб бораётганлиги айниқса ташвишланарлидир.

Ичкилик — оғу, дейди доно халқимиз. Мана шу оғу ёшларимиз ҳаётига кириб бормаслиги учун, улар ичкиликнинг маккор домига илиниб қолмаслиги учун бутун чора-тадбирларни кўриш барчамизнинг шарафли вазифамиз бўлиб қолиши лозим.

«Ҳозирги замон шароитида, — дейилади КПСС Марказий Комитетининг «Ичкиликбозлик ва алкоголизмни бартараф этиш тадбирлари тўғрисида»ги қарорида, — социалистик тузумимизнинг бунёдкорлик кучлари, совет турмуш тарзининг афзалликлари тобора тўла-тўқис намоён бўлган бир пайтда коммунистик ахлоқ ва маънавий принципларга қатъий риоя этиш, зарарли оdatлар ва сарқитларни, аввало, ичкиликбозлик, спиртли ичимликларни сунистеъмол қилиш сингари яроқсиз ҳодисаларни тугатиш алоҳида аҳамият касб этади»².

Дарҳақиқат, ичкиликбозлик, алкоголизм ва гиёҳвандлик (афсуски, мамлакатимизда пашавандлик ва наркотик моддалар истеъмол қилувчилар борлиги бўлишига қарамай узоқ йиллар бу ҳодиса ошкора этилмай яшириниб келинди, ўз вақтида бу хатарли иллатга қарши кескин тадбир чоралари кўрилмади) каби ярамас сарқитларга аёвсиз кураш олиб борилаётган ҳозирги шароитда бу иллатларнинг зарари оқибатда фожиага олиб келиши ва ундан қутулиш чоралари тўғрисида кенг кўламда тушунтириш ишлари олиб бориш ҳозирги куннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Мазкур тўпламга киртилган мақолаларда спиртли ичкилик ва наркотик моддалар одам организмга қандай таъсир қилади, одам агар ўз вақтида бу йўлдан кайтмаса қандай тубанлашади, бу зарарли ва ҳалокатли оdatдан қутулиш учун нималар қилиш зарурлиги тўғрисида қизиқарли ҳикоя қилинган.

² Ўша газета.

УМР ХАЗОН БЎЛМАСИН

Ичкилик — огу... Унга гирифтор бўлган не-не кишилар ўз ҳаётини, иқтидорни, оиласини барбод этмади! Майпарастилик жамият учун ҳам маънавий, ҳам моддий зарар келтираётганлиги ҳаммага равшан. Ахир, бевақт ўлимга сабабчи бўлишда юрак-томир касалликлари ва рақдан кейин учинчи ўринда турадиган ичкиликбозлик чннакам фожиа эмасми?!

* * *

Бў одамни илгарилари танимасдим. Кейинги вақтларда у озиқ-овқат магазини ёнида тез-тез кўринадиган бўлиб қолди. Қачон кўрманг, маст, афт-ангорига қараб бўлмайди. Унга «дўхтир» деб тегажоқлик қилишар, магазинчи ёш йигитлар эса унга турли юмушларни буюришиб, эвазига озгина ичкилик қуйиб беришарди. Айтишларича, у бундан чамаси ўн йилча олдин маҳалланинг баобрў кишиларидан бири, эртами-кечми ёрдам сўраб келган кишилардан хизматини аямайдиган тажрибали врач бўлган. Унинг қандай қилиб бу тубан аҳволга тушиб қолганини ҳеч ким билмайди. Шу касофат оқибатида бола-чақасидан, севган касбидан, обрў-эътиборидан ажралиб, бундан буёнги умри шу тариқа кечмоқда эди.

Ҳа, ичкилик не-не қобилиятли, иқтидорли кишиларни тубанлаштириб юборганини, ҳавас қилгудек аҳил оилаларни барбод этганини, отани фарзандидан, яқин дўстларидан жудо қилганини қайси биримиз билмаймиз!

Юристарнинг айтишича, кўп жиноятчилар ҳам, аксари, бирор жиноятга қўл уришдан олдин дадил бўлиш учун ичиб олишар экан, ёки, аксинча, ичиб олган одам мастлиги сабабли жиноят йўлига тушаркан.

Хўш, ичкиликбозлик қандай қилиб юзага келади?

Рисоладагидек одам қандай қилиб пиёниста бўлиб қолиши мумкин?

Бу ярамас иллатнинг тарқалиш йўллари ҳар хил. Жумладан, турли йигинларни олайлик. Қанчалик тааж-жубланарли бўлмасин, йигинларда ичкилик ичиш «анъана»си сусайиш ўрнига, афсуски, кучайиб бормоқда. Сир эмас, баъзиларимиз ўртоқларимиз билан учрашиб қолганимизда кўнглимиз бирдан «оби замзам»ни тусаб қолади. Уйга меҳмон чақирар эканмиз, чой ичиб, фактни хушнудлик билан ўтказиш мумкинлиги ҳақида ўйламаймиз ҳам, дастурхон устида шиша бўлмаса кўнглимиз ўринга тушмайди гўё.

Ичкилик ишқибозлари ичиш учун қандай баҳоналарни ўйлаб топишмайди, дейсиз: байрам, кўнгилахуш ҳодиса, қайғудаги воқеа... Бирор нарса сотиб олган одам ўртоқлари ёки қўшниларни дарров «ювиш»га таклиф қилади.

Меҳнат фаолиятини илк бошлаган ёш ишчи ёки колхозчи ичувчилар улфатига қўшилиб қолиш эҳтимоли ҳам йўқ эмас. «Биринчи ойликни ювиш» пиёнисталикка йўлланма беришга айланиши ҳам мумкин.

Тўй-ҳашамлар у ёқда турсин, қудаचाқириқ, куёвчарлар, гап-гаштак ва бошқа турли маросимларда ҳам дастурхонга спиртли ичимликлар қўйилиши кейинги вақтларда авжга чиқмоқда.

Ичкиликбозлар жамиятга улкан зарар келтириши, тартиб бузиши, одамларнинг тинч меҳнат қилиши ва дам олишига халақит беришидан ташқари, энг муҳими, ёшлар тарбиясига катта зарар келтираётганлиги айниқса ачинарли ва хатарли ҳолдир.

Бўш вақтини қизиқарли, ўзи ва жамият учун фойдали тарзда ўтказишни уюштира олмайдиган, маънавий қашшоқ, қизиқиш доираси чекланган, маданий савияси саёз кишилар, аксари, ўз вақтларини ичкилик билан «хушнуд» қилишга мойилроқ бўлишади.

Ичкиликбозликнинг теран илдизларидан бири, юқорида айтишганидек, улфатчиликдир. Даврага янги қўшилган ёш йигит, гарчанд ичкиликни табиатан ёқтирмаса ҳам, буни бошқалардан яширади, ҳамма билан баравар ичаверади. Биринчи, иккинчи қадаҳни қийнаиб ичади, кейин қарабсизки, қўли ўз-ўзидан қадаҳга чўзилаверади.

Баъзи шахслар ичгандан кейин ўзида қандайдир қониқиш, ортиқча ишонч туйғусини сезади, ташвишлари гўё тарқалгандек, кучига-куч қўшилгандек ва кайфияти кўтарилгандек бўлади. Лекин буларнинг ҳамма-

си алдамчи ҳиссиёт эканини билмай ичкиликка ружу қўяди. Бошқалар эса дам олиш ёки ўртоқлари билан учрашганда гапни-гапга «қовуштирадиган» восита деб ичишади.

Одатда кайфи ошган одам аввал эзмалик қила бошлайди, кейин уятни йиғиштириб қўяди, гаплари пойинтор-сойинтар, бири боғдан, бири тоғдан келади. «Хурсанд»чилиги ҳам тентакликнинг нақ ўзгинаси. Бир қарасангиз, ўзича ашула бошлайди, кейин бирдан гандираклаб рақсга тушиб кетади. Кўпчилик олдида майна бўлаётганлигини ўзи билмайди.

Врач ва психологларнинг кузатишича, характери бўш, қийинчиликларга дош беролмайдиган, оғирликка тоқати йўқ ёшлар аксари ҳолларда ичкиликка берилувчан бўлади. Шунингдек, дилгир, руҳияти заиф, кўпчиликдан ўзини тортувчи, турли мушкулотларни ҳал этишда тушкунликка тушадиган ёшлар ҳам ичкиликка ружу қўяди.

* *
*

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, ҳеч ким онадан ичкиликбоз ёки алкогольга берилувчан бўлиб туғилмайди. Аксинча, бу нарса ташқи таъсир натижасидир. Аксари алкогольликлар спиртли ичимликни сунистеъмом қиладиган оиладан чиқади. Ичкиликка ружу қўйган оилада ўсаётган бола ҳали балоғатга етмасданоқ шу иллат турига ўралиб қолиши ҳеч гап эмас. Бундан ташқари, энг даҳшатлиси — пиёниста ота-онадан мажруҳ фарзандлар тугилишини айтмайсизми?!

Пиёнисталик — келгуси авлод олдидаги жиноятдир! Болаларимиз соғлом ва ҳамма қатори одам бўладими ёки тақдирни фожиали, майиб-мажруҳ кишилар бўладими — бу бизнинг ҳаёт тарзимизга боғлиқ.

Француз олимлари тутқаноқ тутувчи 188 нафар болани текшириб, улардан 117 нафарининг отаси ашаддий алкогольлик бўлганини аниқлашган. Швециялик врачлар отаси ашаддий алкогольлик бўлган 4—12 ёшдаги 200 дан зиёд болани текширганда, унинг 29 проценти руҳан носоғломлиги, 5 процентининг ақли норасолиги, 8 процентининг ёмон ўқиши маълум бўлган.

Америкалик бир врач узоқ йиллар пиёниста бўлган бир шахснинг болаларини кузатган. Оилада жами 11 нафар бола бўлган. Ота ичкиликка ружу қилмасдан аввал туғилган тўрт бола соғлом. Оила бошлиғи ичкиликка берилиб кетган даврда туғилган тўрт боладан бири овсар, иккинчиси алкогольлик, учинчиси тутқаноқ

ва фақат тўртинчиси бир қадар соғ. Ота ичкиликни ташлагандан сўнг дунёга келган уч бола мутлақо соғлом.

Табиат жуда доно — у гўё касалманд болалар туғилишига «қаршилиқ» қилаётгандек: алкоголик аёллар туғиш қобилиятидан эрта маҳрум бўлади, алкоголик эркаклар эса тез орада жинсий жиҳатдан ожиз бўлиб қолади.

Бу гапларга айниқса ёшлар алоҳида эътибор бериши керак. Эндигина оила қурган ёки қураётган ёшлар — бўлғуси ота-оналар алкоголь билан «ҳазиллашиб» бўлмаслигини қулоқларига қуйиб олишлари, бу даҳшатли «кўнгил хушлиқ» ичимлигини зинҳор истеъмол қилмасликларини лозим.

Биз болалар, ёшлар тақдирини ҳақида кўпроқ тўхталдик. Зеро, биз келажагимиз эгалари бўлмиш ёшларни ҳар томонлама бекаму-кўст, етук граждандар қилиб тарбиялашимиз керак. Ҳар бир ўсмир, йигит ўзининг аҳволи, руҳияти тўғрисида яхшилаб ўйлаб кўриши ва бу иллатни ўзига юқтирмасликка интилиши керак.

Ичкилик ичавериш оқибатида ҳаётини муҳим — юрак, буйрак, жигар ишдан чиқиши мумкин. Айниқса, нерв системаси шундай шикастланадики, оқибатда пиёниста турли руҳий касалликларга чалинади.

Жумладан, оқ алаҳлаш касаллигини олайлик. «Оқ алаҳлаш» деган ибора, эҳтимол, касаллик пайтида беморда безгак («алаҳсираш») тутиши, ҳарорати 38—42 даражагача кўтарилиши, юз териси қизариш ўрнига, аксинча худди бўздек оқариб кетиши туфайли берилгандир. Бу дард энг чўққига чиққанида бемор макон ва вақтнинг фарқига бормайди, ҳуши ўзида бўлмайди. Бемор аксарини ҳолатда қўрқув галлюцинациясига дучор бўлади. У қўрққанидан ўтакаси ёрилай дейди, ниҳоятда ҳаяжонланиб, уни қалтироқ босади, қаёқларгадир қочиб кетмоқчи бўлади. Қулоғига ҳар хил куй, кўшиқ эшитилаверади. Қозикда осиллиб турган пальто кўзига ўғри бўлиб кўринади. Баданида қурт-қумурсқа юргандек бўлади. Шипда «пашша» ва «суварак»лар югуриб юргандек кўринади.

Алкоголли галлюцинозда бемор ўз уйи девори орқасида, зинада ёки дераза тагида ёхуд кўча-кўйда одамлар орасида уни қоралаётган, сўкаётган, қўрқитаётган овозларни, шунингдек, ортида оёқ товушини, қуролнинг шақиллашини ва бошқа нохуш товушларни «эшитади». Бундай ҳолатда, бемор ўзини ҳимоя қилишга шайланади. Ўзини яширишга, ҳатто каравот тагига кириб

олишга уринади. Эшикни турли анжомлар билан тўсиб беркитади. Баъзида қўлоғига эшитилаверган шовқин-сурондан дарғазаб бўлиб жонига қасд қилади ҳам.

Шундай беморлардан бирининг айтишича, деворда одам бошидек қип-қизил ўргимчак ўрмалаб кетаётган эмш.

«Оқ алаҳлаш»нинг оқибати кўпинча ёмон бўлади. Галлюцинациянинг даҳшатли ваҳимаси таъсирида бемор болта кўтариб уй анжомларини чопиб ташлаши, оила аъзолари ёки қўни-қўшниларга ҳужум қилиши, хаёлидаги «қувлаб юрган» «безорп»лардан қочиш учун ўзини деразадан ташлаши мумкин. Бу касаллик билан сўриган бемор атрофдагилар учун ҳам, ўзи учун ҳам ниҳоятда хавфли бўлади. Шунинг учун бундай беморни дарҳол психиатрия шифохонасига ётқизиш лозим.

Алкоголикларнинг хотинлари, аксари, асаб бузилишининг оғир шакллари билан касалланишади ва, албатта, касалхона шароитида даволанишга муҳтож бўладилар, деган хулосага келишди психиатрлар. Ниҳоятда кўнгилчан, сўз қайтармайдиган аёлнинг ҳам пиёниста эр билан турмуш қилиши қийин. Бундай аёлларнинг кўпчилиги, асосан, болалари учунгина бу азобга чидайдилар, эрнинг ярамас қилиғини, тўполонларини қариндошлардан, ён-атрофдагилардан яшириб; сабр-тоқат билан бардош бериб келадилар.

Ниҳоят, сабр косаси тўлиб, пичоқ суякка етгач, бечора хотин ажралишга мажбур бўлади. Шу билан оила иморати қулайди. Хўш, ўртадаги болаларнинг, яъни «тирик етимлар»нинг тақдири, тарбияси нима бўлади энди?

Азиз китобхон, хусусан, ёшлар! Огоҳ этувчи бу сўзлар сизга ортиқчадек туюлмасин. Ичкиликка ружу қилишнинг зарарли оқибати тўғрисидаги ушбу ҳикоямизда биз инсонни ҳалокатга элтувчи бу оғунинг фақат айрим томонлари устидагина сўз юритдик, холос. Борди-ю, юқорида «тавсиф» қилганимиз — магазин атрофида ивирсиб юрганга ўхшаш ашаддий пиёнистани бирор жойда учратиб қолсангиз, шу одамнинг тақдири ҳақида бир дақиқа ўйлаб кўринг. У ҳам ёш бўлган. У ҳам одам бўлишни, бола-чақа орттириб бахтли яшашни орзу қилган. Ҳеч ким пиёниста бўлишни ҳавас қилмайдик-ку, ахир! Уша одам ҳам келажакка умид билан боққан, ўз кучига ва қобилиятига ишонган... Ҳа, иродасизлиги оқибатида ҳамма орзу ва режаларини шиша ичида жимгина турадиган ўша аччиқ ва бехосият «бало» чилпарчин қилган.

Яна шуни ҳам унутманги, текис йўлдан жар ёқасигача унчалик узоқ эмас. Эҳтиёт бўлинг! Қоқилманг!

К. Ҳолмуҳамедов

АҚЛНИ БОҒЛАГАЙ МАЙ

*Май зўрлик қилади ёшу қарига,
Мард бўлсанг сура ол уни нарига.*

Хусрав Деҳлавий

Халқимиз ичкиликбозликни «Пулга сотиб олинадиган дард» деб бежиз айтмаган. Ҳақиқатан ҳам шундай. Спиртли ичимликларни сурункали истеъмол қилувчи киши ўз соғлиғи, ҳаёти ва келажагига бефарқ муносабатда бўлиб, қандай қилиб ҳалокат ёқасига келиб қолганини билмайди.

«Ичкиликбозлик — бу тентакликни машқ қилишдир» деган экан Пифагор. Ичкиликбозлик ҳақида америкалик машҳур ёзувчи Жек Лондон шундай хулосага келган эди: «Алкоголизм — асрлар бўйи одамларни бўйнига сиртмоқ солиб, даҳшатли тўловни йигиб олади, ёшликни емириб, куч-қувватни сўндиради, ҳаракатни сусайтириб, киши ҳаётининг энг гўзал дамларини барбод-қилади».

Кўҳна замонларда ҳам ичкиликбозликка муккасидан кетган кишиларга қаттиқ жазо бериларди. Масалан, бундан икки ярим минг йил аввал қадимги Хитойда ичкилик ичган одам ўлимга ҳукм этилган. Ҳиндистонда эса маст ҳолатда қўлга тушган кишига халқ олдида қайнаб турган мусаллас мажбуран ичкизилган. Агар ичкиликбоз хотин киши бўлса, унинг пешонасига бутилкасимон тамға босилган.

VII асрнинг бошларида араблар узумдан спирт олиш усулини кашф этиб, уни «алкоголь» деб аташган. Бу сўз «майин, нозик» деган маънони билдиради. У тез орада бошқа мамлакатларга ҳам тарқалиб, кейинчалик Европа мамлакатларида кенг истеъмол этила бошлади.

Кўҳна Россияда брага ичимлиги тайёрланиб, истеъмол қилинган. Иван Грозний даврида ҳатто «шоҳ майхоналари» очилиб, унда авом халқ қашшоқлиги, ҳуқуқсизлигини унутиш учун брага «тўлқин»ларида сузарди. Бироқ, ичкиликбозлик авж олгани учун шоҳ жазо тадбирлари кўришга мажбур бўлган. Зотан, у замонларда шоҳлар авом халқни истибдодда тутиб туриш учун омма маст-аласт бўлгани тузукроқ деб билган, ҳатто

Екатерина II «доимо маст ҳолатда бўлган халқни бошқариш осон», деб ҳисоблаган.

Алкоголизм ва ичкиликбозлик бизнинг асримизда, айниқса кейинги ўн йилликларда жаҳон миқёсида кучайиб кетганини қандай изоҳлаш мумкин? Муаммо ичидаги бу муаммонинг ўз сабаблари бор. Бунга хотин-қизлар эмансипацияси ва индивидуализмнинг кучайиши билан боғлиқ бўлган оилавий келишмовчиликлар, ташқи омилларнинг салбий таъсири, микромуҳитдаги маънавий-ахлоқий тарбиянинг сустлиги, шахсий нуқсонлар, меҳнат қилиш ва дам олишнинг ёмон ташкил этилганлиги, социал-маиший шароитнинг талабга жавоб бермаслиги ва ҳоказолар киради. Айниқса, сал бўлмаса одатга айланиб қолган «ювиш», «учрашув»лар — сабабли ва сабабсиз ичкиликбозликлар ҳар қандай жамият кишисининг сиҳат-саломатлигига, маънавиятига путур етказмай қолмайди. Классик шотланд шоири Роберт Бернс ичкиликбозлик ҳақида қуйидаги сатрларни битганди:

«Ичмоқликка доим бор бирор сабаб:
Маърака, учрашув, кузатув, байрам,
Туғилиш, жудолик, никоҳ тўйи ҳам,
Қиш келса — янги йил, ов чиқилса ҳам,
Тузалиш, кўчиш ва акса урса ҳам.
Сабабсиз ҳафалик, пушмонда бўлиш,
Муваффақият, янги унвон, қийналиш —
Хуллас, барида бор оддий бир ичиш!

Бизнинг мамлакатимизда ичкиликбозликка қарши кенг миқёсда кураш олиб борилмоқда. КПСС Марказий Комитетининг «Ичкиликбозлик ва алкоголизмни бартараф этиш тадбирлари тўғрисида»ги қарори бу социал хавфли иллатга қарши курашда туб бурилиш ясади. Бу борадаги вазифаларнинг қандай амалга оширилаётгани матбуот саҳифаларида ёритилаётган материаллардан яхши маълум.

Энди алкоғолнинг киши организмга таъсири тўғрисида. Маълумки, алкоғоль икки хил таъсирга эга. У бир томондан, кишини алдамчи сархуш қилиб, дадиллаштиради. Иккинчи томондан, (энг ёмони!) алкоғоль бош миyani тез орада буткул ишдан чиқариб, ўзига умрбод «тобе» қилиб қўяди. Баъзи ичкиликбозлар спирт организм учун фойдали деб «насиҳат» ҳам қилишадик, бундай гап ўтакетган нодонлардан чиқади. Тўла хотиржамлик ёки дадил бўлиб олиш учун организмга қабул қилинадиган алкоғолнинг таъсири алдамчи, буни унинг домига илинган кишилар яхши билади.

Ҳорижда «икки қиёфали Ян» деб аталадиган алкоголь ҳали ҳеч кимни оғир ташвишлардан, ғам-ғуссадан, дарду аламдан халос этмаган, аксинча кишилар ташвишига ташвиш қўшиб келган.

Умуман, алкогольга ружу қўйган киши организмининг барча аъзолари аста-секинлик билан ишдан чиқиб боради. Қон-томир системаси, жигар, юрак ва бошқа аъзолар каби бош мия ўнганмас даражада хасталана боради. Одатда ҳали ичимликка ружу қўймаган киши бир-икки қадаҳдан сўнг сертакаллуф, гапдон бўлиб қолади, у энди ўзи ва дўстларидан мамнун, кўзига ҳамма нарса гўзал бўлиб кўринаверади. Кейинги бир неча қадаҳ унинг учун «хатарли» ҳисобланади, қараб-сизки хушфёъл кишидан асар ҳам қолмайди. Бундай пайтда у кўпинча тажовузкорона ҳаракатлар қила бошлайди, бир гапни минг бор «чайнайди», тажанг одамга айланади. Бу ҳол бош мия алкоголь таъсирида заҳарланишининг илк даврида рўй беради.

Бош мия олий фаолиятининг қай даражада бузилиши ҳар бир ичкиликбознинг алкогольдан қанчалик заҳарланганлигига боғлиқ. Кучли заҳарланиш кишининг ақлий фаолиятига жуда ёмон таъсир кўрсатади, натижада унинг одамийлик фазилатлари кескин ўзгаради, табиатидаги тубан инстинктлар «бош» кўтаради. Ичкиликка берилган киши энди ўз хатти-ҳаракатларини идора қилолмайди, кайфи тарқаганда кеча кимга нималар деганини эслолмайди ва, энг ёмони, кучли мастлик устида оғир жиноятлар қилишга қодир бўлиб қолади.

Мана бир мисол. Институтлардан бирида «аъло» баҳога ўқиган (!) студентлардан тўрт нафари ўқишни битиришга бағишланган кечада кўп миқдорда спиртли ичимлик ичиб, кўчага чиқишади. Бир таксини тўхтатиб ҳайдовчисини қаттиқ жароҳатлашади-да, кейин уни қолдириб таксига ўтиришади ва машинани жуда қаттиқ тезликда ҳайдаб кетишади. Йўлда бир неча йўловчинни уриб ҳам ўтишади. Фожиа якунида улар кўприкдан машина билан қулаб тушишади. Оқибатда, иккиси ўша заҳоти ҳалок бўлади, қолган иккиси оғир жароҳатланиб, касалхонанинг хирургия бўлимида узоқ вақт даволанади ва ниҳоят, тузалгач, жиноий жавобгарликка тортилади... Шўниси ачинарлики, туппа-тузук, ақлидрокли бу йигитлардан бирортаси «нимани иш қилишимиз ўзи?» деб ўз-ўзига ҳисоб бермаган ҳам. Чунки, ичкилик ақлий фаолиятга жуда ёмон таъсир кўрсатади.

Алкоголизмнинг сўнги босқичида ичкиликбознинг бош мия фаолияти деярли бутунлай ишдан чиқади. Негаки бу пайтда киши шахсияти, қиёфаси ўзгара бошлайди, ақл-идроки кескин сусайиб, эси пастлик даражасига тушиб қолади. Сурункали ичиш туфайли бу пайтда бош мия структураси издан чиқади, ҳатто бош мия яримшарларининг пўстлоғи атрофияга учрайди. Энди бундай одамнинг руҳий хасталикка учраган бемордан асло фарқи қолмайди.

Алкоголизмнинг энг даҳшатли асорати унга тобе шахснинг тобора тубан туша бориши, руҳий, маънавий ва ижтимоий ҳаётдан четланишидир. Бундай шахс жамият олдида қадрсизланиб боради. Алкоголик ва жамият ўртасида зиддият туғилади: у барча қариндошлари, ҳамкасблари, ҳатто йўловчилар учун ҳам малол келади. Энди олдимизда ачинишга арзийдиган майиб-мажруҳ одам турибди, лекин атрофдагиларда унга ачиниш эмас, балки жанжал-тўпалонлари туфайли алкоголикдан нафратланиш туйғуси уйғонади.

Алкоголь айниқса ҳомиладор оналарга жуда ёмон таъсир этиб, кўпинча келажак авлодларимизнинг бирор камчилик билан туғилишида машъум роль ўйнайди. Бу борада медик олимлардан бири «телба ва мажруҳларнинг дунёга келиши учун ароқчалик қулай восита йўқ» деган эди. Қадимги юнон афсоналарида айтилишича Зевс (қадимги римликларда — Юпитер)нинг хотини Юнона мажруҳ ўғли Вулқонни дунёга келтиради. Демак, ҳатто маъбудлар — маъбуди Зевс ҳам мастликдаги қилмиши учун жазоланмай қолмаган.

Статистик маълумотларга қараганда, ичкиликбоз аёлларнинг 10 проценти ўлик туғади, қолганларидан туғиладиган аксари чақалоқлар тутқаноқ ва бошқа туғма касалликларга чалинган бўлади. Арасту айтганидек, «пиёниста аёл туққан бола ўзига ўхшаган бўлади». Ота-онасининг айби билан дунёга келган ана шундай бегуноҳ гўдакларнинг илтижولي кўзларига боқиб туришга қайси биримиз дош бера оламиз?! Ахир уларга энди ҳеч ким ёрдам беролмайди-ку! Ота-онаси буни тушунармикан?!

Йўқ, ота-она энди буни тушунмайди. Чунки бундайлар, одатда алкоголизмнинг сўнги босқичига қадам қўйиб, анча-мунча қўшимча дардлар орттирган бўлади. Ичкилик айниқса жигарга зарарли таъсир кўрсатиб, жигар циррозили келтириб чиқаради. Бундан ташқари, ичкилик таъсирида панкреатит (меъда ости безининг

яллиғланиши), қанд касаллиғи, стенокардия ва миокард инфаркти касалликлари юзага келади.

Хуллас, бу шундай оғир оқибатларга олиб келувчи ярамас иллатки, шу боисдан ҳам бугунги кунда унга қарши оммавий равишда муросасиз кураш олиб борилмоқда. Партия ва ҳукуматимиз халқимиз олдиға жамиятимиз учун ёт бўлган алкоголизм ва ичкиликбозликни тағ-туғи билан тугатиш вазифасини қўйди. Бу вазифа ҳозирда муваффақиятли адо этилмоқда.

«Одамзод доимо ҳушёрликда яшаганда мислсиз муваффақиятларни қўлга киритган бўлура эди»,— деб ёзганди улуг немис шоири ва мутафаккири Гёте. Ҳушёрлик бугунги ҳаёт тарзимизнинг мезонидир. Зотан, партия ва ҳукуматимиз томонидан белгилаб берилган улугвор режаларни муваффақиятли бажариш учун ана шу мезонга риоя қилиш ҳаммамиз ва ҳар биримизнинг бурчимиздир.

А. Раҳимжонов.

ТУБАНЛИКНИНГ ТОЙҒОҚ ЙЎЛИДА

Минг афсусларки, бизнинг давримизда спиртли ичимликни суийстеъмол қилиш ўлимға олиб келувчи сабаблар орасида юрак-томир ва рак касалликларидан кейин учинчи ўринда туради. Бу — статистика маълумоти. Бошқача айтганда, алкоголизм вабо, ўлат сингари ўта хавфли юқумли касалликларни аллақачонлар ортда қолдириб кетган.

Тубанликнинг пиллапоялари нечун бу қадар тойғоқ? Ҳушёр, соғлом одам қандай қилиб ичкиликбоз бўлиб қолади? Хўш, ичкиликбоз-чи — у қачон алкоголикка айланади? Умуман, ичкиликбозлик билан алкоголизм ўртасидаги чегара қаерда ўзи? Бу хатарли иллатдан халос бўлиш мумкинми?

ҲАЛИ ҲАМ КЕЧ ЭМАС

Ичкиликбознинг кайф берувчи ичимликларға ғайритабиий равишда берилиб кетишдан азоб чекувчи беморға айлангунча бўлган жараён жуда сустлик билан ва сиртдан қараганда сезилмас тарзда кечади. Алкоголик ўз аҳволиға танқидий қарашға аксари ҳолларда умуман қодир эмас. Бу, авваламбор, унинг психикасида қўпол ўзгаришлар юз бериши билан боғлиқдир. Ичкиликбозлар ва алкоголиклар ичиш учун онгли равишда ёки ғайришуурий ҳолда баҳона қидиришади, ичкилик-

ка муносабатлари хавотирланишга мутлақо арзимаслигига ўзларини ва айниқса атрофдагиларни зўр бериб ишонтиришга уринишади.

Алкоголизм дардига мубтало бўлганлар ҳатто ичкиликбозликни алкоголизмдан ажратишнинг ўзига хос мезонларини ҳам яратишган: «Алкоголик — бор-йўғини сотиб ичадиган одам», «Алкоголик бир ўзи ичади, мен даврада ичаман», «Мен коньяк ичишим ҳам мумкин» ва ҳоказо. Тўғри, бу гапларда ҳам жон бор, аммо шу белгилар сурункали алкоголизм учун шарт эмас.

Хўш, ичкиликбозлик билан алкоголизмнинг ўртасида фарқ борми, умуман? Бўлса — қаерда?

Ичкиликбозлик — ҳали касаллик эмас, лекин унга унчалик узоқ ҳам эмас. Зоған, ичкиликни кўтариш даражаси жуда кенг кўламда тебраниб туради ва талай сабабларга боғлиқ. Ичувчининг асаб системаси, ёши, жинси, вазни, ички аъзоларининг, аввало, жигарининг аҳволи, бир вақтлари бош суяги жароҳатланган-жароҳатланмагани, оғир касалликлари, қолаверса, оний кайфияти, толиқиш даражаси ва ҳоказолар шу жумладандир.

Бироқ ҳатто «томоқ ҳўллайдиган» бўлса ҳам, ҳар куни ичадиган одам — ичкиликбоздир. Ичкилик ичиш учун баҳона кўпайиб кетишининг ўзини авваломбор ичкиликбозликнинг дастлабки аломати дейиш мумкин. Маош ва дам олиш кунлари ичиш, хилма-хил нарсаларни «ювиш»нинг кўпая бориши тойғоқ йўлга тушган кишининг атрофидагиларни сергаклантирмоғи даркор. Модомики, киши ўз саломатлиги, шаъни, ор-номуси, оиласини унутиб, тез-тез ича бошлаган экан, демак, фожиа яқинлашиб келяпти.

Ичкиликбозлик тез-тез ичиб туришдан бошланади. Афсуски, тез-тез ичиб туришни жамоатчилик фикри яқин-яқингача ҳам қораламас эди. Ана шу тарзда пайдо бўлувчи ичкиликбозлик биологик ёки медицина характериға эға бўлмай, балки ижтимоий ҳодисадир. Ичкиликбозлик — ҳали касаллик эмас. Иродасизлик, яқин кишилар ва жамият олдидаги бурчни унутиб қўйиш ва тарбиядаги нуқсонлар, иллатға яқин бўлган ичкилик ичишға мойиллик — мана унинг давоға муҳтож илдизлари.

ТУБСИЗ ЧОҲ САРИ

Сурункали алкоголизм — касалликдир. Алкоголикларға қарши курашиш — уларни ҳатто мажбурий су-

ратда бўлса ҳам даволаш заруриятини келтириб чиқаради.

Наркологияга катта ҳисса қўшган совет психиатрлари А. Портнов билан И. Пятницкаялар алкоголизм касаллиги ривожланишининг изчил алмашинувчи уч босқичини кўрсатиб ўтишади. Шахс тубанлашувининг ўзига хос пиллапоялари бўлмиш бу босқичларнинг ҳар бири касаллик кучайгани сари кўпайиб ва тезлашиб борувчи белги-аломатларнинг яққол ифодаланган доирасига эга.

Интиҳонинг ибтидоси. Алкоголизм касаллиги дастлабки босқичининг биринчи белгиси — ичкиликка нисбатан енгиб бўлмас майл уйғонишидир. Бу дардга мубтало бўлган киши ичолмаган кезлари ўзини қўйрага жой тополмай қолади, вужуди қақшаб, кўзига дунё қоронғи кўрнини кетади. Қачон ича қоларканман, деб ҳамisha жони ҳалак, зўр бериб баҳона ахтаради.

Касалликнинг ушбу илк босқичида спиртли ичимликка нисбатан тез-тез ичиб юрилган давраёқ пайдо бўлган чидамлилиқ хусусияти ортиб бораверади. Сурункали алкоголик эндиликда маст бўлиш учун аввалгидан ҳатто ўн мартагача кўпроқ ичишига тўғри келади. Лекин шунга қарамай, ўзини бардам-тетик тутишга кўча-кўйда чайқалмай юришга қодир. Қайт қилиш рефлексин йўқолади, ҳолбуки у ошқозонга тушган ҳар қандай заҳарли моддага нисбатан организмнинг ҳимоя реакцияси ҳисобланади. Ана шу аломатларнинг барчаси организм бақувватлигининг эмас, балки заифлигининг белгиларидир, касалликка қарши курашда организм «мавқеени бой бергани» далолатидир.

Бу ўринда мақтанишга арзийдиган ҳеч нима йўқ. Сурункали алкоголикнинг бир хўнламданоқ учиб қоладиган пайти узоқ эмас. Алкоголизмнинг ривожланиш қонуниятига кўра, спиртли ичимликка чидамлилиқ аввалига кескин ўсиб, маълум муддат бир текис сақланиб туради, кейин эса шиддат билан пасая бошлайди.

Ҳозирча эса бошловчи алкоголик ичкилик мўл-кўл давраларни ёқтиради, қадаҳ сўзини кўпайтиришга, иложи бўлса, битта сўз учун икки марта қадаҳ бўшатишга уринади. У ичкиликка қул бўлиб қолганини билмайди, ичиш-ичмаслик ҳануз ўзимга боғлиқ деб ўйлайди, яқин кишиларини мутлақо ичмаслигим мумкин деб ишонтиришга ҳаракат қилади. Қанийди айнан шу ўринда ичкилик балосидан батамом воз кечилса! Афсуски, одатда, бунинг акси бўлади.

Ичувчи аста-секин қанча ичганининг фарқига бормай қолади, думалаб қолгунча ичаверади, ахлоқ-одобни, обрў-эътиборини, номусу орини, оиласи-ю, саломатлигини мутлақо унутади. Хотираси заифлашиб, мастликдан олдинги ҳолатини ғира-шира, узуқ-юлуқ эслай олади. Алкоголикнинг шахсияти ўзгариб, у ё ўта мақтанчоқ ёки бадгумон бўлиб қолади.

Бу босқичда жисмоний ва руҳий касаллик белгилари ичкилик тўхтатилган тақдирда ҳам йўқолиб кетиши мумкин, аммо ичкилик мунтазам давом эттирилаверилса, ҳатто унга алоқаси йўқ хасталиклар ҳам зўрайиб кетади. Мастликда шикастланиш ҳоллари кўпаяверади.

Бошловчи алкоголик ишда аксари вақт аҳволини яширади, ижодий ёндашув талаб этилмайдиган хизматни ҳар қалай, бир амаллаб бажариб туради. Айримлари энди хизмат доирасида олдинга силжиш олмайди.

Алкоголь очлиги. Афсуски, алкоголикларнинг аксариятида ичкиликбозликнинг тойғоқ йўлидан чиқишга ирода етишмайди, оқибатда бир, тўрт йилдаёқ, камданкам ҳолларда эса беш, саккиз йиллардан кейин касалликнинг иккинчи босқичи бошланади.

Энди спирт таъсирига чидамлилиқ дастлабкисига нисбатан беш, ўн марта ортиб кетиши мумкин ва шу даражада бир неча йил сақланиб туради. Ичкиликнинг қувонтирувчи таъсир хусусиятлари анча сусаяди. Энди алкоголик кўп ичганда ухлаб қолаверади. Хотираси батамом заифлашиб, ичганидан бошлаб нималар бўлганини қарийб эслай олмайди.

Бу босқичда алкоголь шахсиятида руҳий қарамликдан ташқари жисмоний қарамлик ҳам вужудга келади. Ичкиликка мойиллик ноаниқ характер касб этади. Беморлар бу мойилликни енгиб бўлмаслигини, организм алкоғолга нисбатан очлигини айтишади. Мазкур мойиллик психологик жиҳатдан тушунарсиздир, юқорида айтганимиздек, бемор қанчалик кўп ичмасин, кайфияти бари бир яхшиланмайди. Энди у қанча ичаётганини назорат қилишга мутлақо қодир эмас. Шу даврдан бошлаб одам росманасига ичкиликнинг қулига айланади.

Сурункали алкоголизмнинг иккинчи-учинчи босқичларида вужудга келадиган жисмоний қарамликнинг асосий белгиси — бош оғришидир. Соғлом киши кўп ичганида киши организмда — алкоғолдан заҳарланиш белгилари — дармонсизлик, бош оғриши, кўнгил айнаши, қайт қилиш каби хусусиятлар намоён бўлади. Сурункали алкоголик эса бирдан ичмай қўйганида, баъзан

ҳатто ичкиликнинг кундалик миқдорини озгина камай-тирганида ҳам бундан баттар қийналади.

Алкоголга хумориликнинг бошланғич босқичида олдинга юз оқаради, кейинроқ кўз қизариши, қон босими ортиши, кучли терлаш, ўта ташналик кузатилади. Кучайган босқичида эса иштаҳа йўқолади, юрак уруши тезлашади, қўлларда, гоҳо бутун баданда титроқ пайдо бўлади, ҳарорат юқори даражага кўтарилади. Айни вақтда кайфият кескин ёмонлашиб кетади. Бемор боши айланаётгани, оғриётганидан, тинкаси қуриб, борлиғи тўкилиб кетаётганидан нолийди. Чайқалиб юради, тили қуриб, ошқозон-ичак фаолияти бузилади.

Ичкиликка хумориликнинг юқори босқичида эса бу хил жисмоний бузилишлар ёнига руҳий безовталиқ, яъни асаб системасининг нотинчлиги ҳам қўшилади. Хавотирлик, хилма-хил шубҳа-ю гумонлар, айниқса кечалари бесабаб қўрқувдан уйғонади, серзардалиқ, йиғлоқилиқ пайдо бўлади. Беморнинг уйқуси юзаки бўлади, у алоғ-чалоғ тушлар кўриб, босиринқираб чиқади. Кўзини юмган заҳотиёқ олдида ақл бовар қилмайдиган даражадаги хаёлий ва қўрқинчли башаралар, ҳайвонлар, ҳашаротлар пайдо бўлаверади. Ҳамиша уни кимдир чақираётгандек, кўчадаги йўловчилар у ҳақда гапиришаётгандек, унинг аҳволини муҳокама қилишаётгандек туюлаверади.

Бир қатор ҳолларда хуморилиқ алкоголь психозига айланиб кетади. Алкоголь психозларининг 90 процентида эса «оқ алаҳлаш» кузатилади. Психознинг бу тури уйқу кескин бузилиши, даҳшатли қўрқув, галлюцинациялар, жой билан вақтда мўлжалдан адашиш, руҳият ва ҳаракатдаги қўзғолиш хуружлари билан характерлидир. «Оқ алаҳлаш»дан кейинги ўринда алкоголь психозларининг 5—22 проценти ташкил этувчи алкоголь галлюцинозлари туради. Бу касаллик уйқусизликдан вужудга келиб, асосан, йўқ нарсаларнинг эшитилишида, қўрқув, хавотир, саросимада кўринади. Беморнинг эс-ҳуши ўзида бўлади ёки «оқ алаҳлаш»дагига нисбатан камроқ даражада бузилади. Баъзан галлюцинациялар эмас, балки бемор онгига бирон фикр мустаҳкам ўрнашиб қолиши биринчи ўринга чиқади. Бу — алкоголь психозларининг камроқ учрайдиган тури бўлиб, алкоголь параноиди деб аталади.

Алкоголь психозлари бемор соғлиғига катта хавф туғдиради, ҳатто ўлимга олиб бориши ҳам мумкин. Ундан азоб чекувчилар ўзларига ёки атрофдагиларга ши-

каст етказишга қодир. Шу боис бундай беморларни психиатрия шифохонасида даволашга тўғри келади.

Алкоголизм касаллигининг иккинчи босқичида ички аъзолар ва нерв системасида юз берувчи ўзгаришлар кучайиб бораверади ва пировардида доимийга айланиб кетади. Талай беморларнинг жигар, ошқозон, юраги жиддий салбий ўзгаришларга учрайди. Бироқ ичкиликдан мутлақо воз кечилса, ҳатто шу ўзгаришлар ҳам йўқолиб, саломатлик тикланиши мумкин.

Алкоголизмнинг шу босқичида турмушда ва ишлаб чиқаришда жароҳатланиш ҳоллари кўпаяди. Агар яқин кишилари ичкиликбозга нисбатан талабчан бўлишмаса, жанжаллар ортишига қарамай, оилавий муносабатлар ҳали сақланиб туради. Лекин касалликнинг бу босқичида оила бузилиши эҳтимоли ҳам кам эмас. Шунингдек, беморнинг иш қобилияти пасаяди, ишлаб чиқараётган маҳсулотининг сифати камаёди. Ҳамкасблар билан мулоқотда гап қочиб туради. Кўплаб алкоголиклар иш жойини ўзгартиришга мажбур бўлишади, лавозим, разряд бўйича юқори кўтарила олишмайди, баъзан эса ҳатто малакасини йўқотгани сабабли ҳам иш ҳақи камроқ бўлган бошқа лавозимга ўтказилади. Алкоголизмнинг иккинчи босқичида беморлар мастлик ҳолатида милицияга, ҳушёрхонага тушиб қолиши мумкин.

Маънавий ўлим. 8—10, айрим ҳолларда 10—15 йилдан кейин сурункали алкоголизмнинг иккинчи босқичи учинчиси билан алмашинади.

Алкоголизм касаллигининг сўнги, учинчи босқичи бемор организмнинг чидамлилиги аста-секин пасайиши билан характерланади. Бунда, авваламбор, спиртли ичимликни бир марта ичишдаги чидамlilik даражаси пасайиб кетади. Эндиликда ҳар галги ичкилик миқдори олдингиларига нисбатан камайиб бораверади. Лекин суткалик умумий дозаси ҳануз юқоридир. Одатда, бемор ана шу дозани «йиғиш» учун сутка мобайнида тез-тез ичадиган бўлиб қолади. Аммо вақт ўтиши билан суткалик дозага чидамlilik ҳам пасаяди, баъзан ҳатто аввалги даражасидан ҳам камайиб кетади.

Бемор энди сурункасига ича бошлайди. Вақти-вақти билан бундан тўхташи эса эндиликда бирон бир ташқи сабабларга кўра эмас, балки нерв системаси заифлашганига, сурункали ичиш пайтида алкогольга мойиллик аста сўниб боришига, ҳаддан зиёд тинка қуришига боғлиқ. Сурункали ичиш тўхташига яқин беморнинг магазинга бориб келиш учун ҳатто ўрнидан туришга ҳам мажболи келмай қолади. Чуқур карахтликка мойиллик,

шунингдек, касалликнинг бу босқичида тушунарли бўлган пул йўқлиги беморни спиртли ичимликларнинг суррогатлари (самогон, таркибида спирт бўлган хилма-хил техник суюқликлар, дорихонадаги настойкалар)ни ичишга ундайди. Бу эса ҳар гал ичилганда алкоголь билан заҳарланишни ҳам, касалликнинг умумий аҳволини ҳам оғирлаштиради, ҳаётга бевосита таҳдид туғилиши тўғрисида-ку гапирмаса ҳам бўлади.

Шу даврда спиртли ичимликка нисбатан руҳий мойиллик сўнади. Унинг ўрнини ичкиликка қараганда жисмонан енгиш қийин бўлган мойиллик эгаллайди. Бемор нафақат руҳий, балки жисмоний осойишталикка интилиб қолади, зотан, у энди ҳатто ҳушёр чоғида ҳам нормал кайфият нималигини билмайди.

Алкоголга нисбатан жисмонан енгиш қийин бўлган мойилликнинг ташқи белгиси ўз-ўзини назорат қилишнинг йўқолишида намоён бўлади. Бу эса беморда идрок қилиш, ўйлаш қобилиятининг пасайиб кетганидан далолат беради.

Касалликнинг мана шу босқичи учун алкоголь психозларининг ўткир хуружлари эмас, балки сурункали кўринишлари (сурункали алкоголь галлюцинози, сурункали параноид ва ҳоказолар) характерлидир. Ичкилик хумориси билан қўшилишиб, касаллик янада оғирлашиб кетади. Киши шахсияти, қиёфаси ўзгара бошлайди, ақл-идрок сусайиши билан эси пастлик даражасига тушиб қолади.

Бемор билан жамият ўртасида кескин зиддият туғилади: у барча қариндошлари, ҳамкасблари, йўловчилар учун ҳам малол келади. Энди олдимизда ачинишга арзийдиган майиб-мажруҳ одам турибди, лекин атрофдагиларда беморга ачиниш эмас, балки жанжал-тўполонлари туфайли алкоголикдан нафратланиш туйғуси уйғонади.

Жисмоний саломатликнинг ўнглаб бўлмас оғир ўзгаришлари, нерв системасининг шикастланиши алкоголизм касаллигининг сўнгги босқичига хос аломатлардир. Ичкиликдан узоқ муддат тийилиб юриш касалликнинг айрим белгилари сусайишига, кайфият яхшиланишига ёрдам беради, лекин буткул соғайиб кетишга олиб келмайди. Уйда, ишхонада, кўча-кўйда жароҳатланиш даражаси ҳануз юқори бўлади.

Бу вақтга келиб оила, одатда, бузилиб кетади. Бузилмаган тақдирда ҳам эр-хотин муносабатларида самимийлик, меҳр-оқибат йўқолади. Бемор ҳеч ерда муқим ишламайди, шунда ҳам энг оддий юмушларни

бажаришга ярайди, холос. Меҳнат стажидаги узилишлар бир неча ойгача боради. Беморларнинг аксарияти эса алкоголизмнинг бу босқичида умуман ишламай, яқин кишиларининг қарамоғига ўтиб олишади. Ичкиликка (кўпинча арзонбаҳо ичкиликка) пул топиш дардида уйдан қўлга илинган нарсани олиб чиқиб сота бошлайдилар, бўш шишаларни йиғиб юрадилар, майда ўғрилик билан шуғулланадилар.

Беморнинг бутун ташқи қиёфаси ўзгариб кетади: кўриниши ифлос, кийимлари бир аҳволда, соч-соқоллари олинмаган, юзлари шишиб кетган, айниқса бурни, лунжлари хунук алфозда қизариб юради. Энди беморнинг саломатлиги таг-тубидан қирқилган, унинг саноқли кунлари қолган...

Сурункали алкоголизм ривожланишининг шу қисқа таърифидан кейин ичкиликка чидамлилик бақувватлик аломати эмас, балки заифлик ва хасталик белгиси эканини ўқувчилар яхши тушуниб олган бўлсалар керак.

Мабодо кимдир юқорида баён қилинган аломатлардан айримларини бўлса ҳам ўзида топиб қолгудек бўлса, ичкиликнинг ҳатто мазасини кўришдан ҳам дарҳол ва узил-кесил воз кечиб, зудлик билан врачга мурожаат қилмоғи зарур.

Г. Блинов.

САЛОМАТЛИКНИ КЎЗЛОВЧИ ҚОНУН

Ҳаётимизга мусаффо бир руҳ кириб келди — тўйлардаги шодликларгаю, дўстлар даврасидаги қувноқ кайфиятга ичкилик офати раҳна сола олмайдиган бир даврга қадам қўйдик.

«Мамлакатда ичкиликбозлик ва алкоголизмга қарши кураш авж олиб кетди, — дейлади ҚПСС Марказий Комитетининг партия XXVII съездидаги Сиёсий докладда, — биз жамият ва инсон соғлиғини деб қатъий чоралар кўришга мажбур бўлдик, асрлар давомида юзага келган ва ўрнашиб қолган анъаналарга қарши жанг бошладик»¹.

ҚПСС Марказий Комитетининг партия, касаба союз, комсомол ташкилотларига, меҳнат коллективларига ва совет халқига қарата йўллаган мактубида ичкиликбозлик ва алкоголизм кенг тарқалгани сабабли мамлакатда ташвишли аҳвол вужудга келгани очиқдан-очиқ

¹ Совет Иттифоқи Коммунистик партияси XXVII съездининг материаллари. 1986. 56—57-бетлар.

кўрсатиб ўтилди. Шу ташвишли аҳволни тузатиш учун, юқорида айтилганидек, «жамият ва инсон соғлиғини деб қатъий чоралар кўришга мажбур» бўлинди — ичкиликбозликка қарши конкрет жазо тадбирлари белгиланди.

Лекин қонунда кўзда тутилган жазо чоралари ичкиликни суиистеъмол қилувчиларнинг аксарияти учун ҳануз мавҳум бўлиб туюляпти. Ҳолбуки, қонун — қуруқ гап эмас. Зотан, гап ичкиликбозларни шунчаки чўчитиш, уларга дўқ-пўписа қилиш эмас, балки уларнинг саломатликларини кўзлаб жазолаш тўғрисида бораётир.

Шуниси ҳам борки, кундалик матбуотда ичкиликбозликнинг зарари ҳақида кўп гапирилгани ҳолда бу курашда қонундан фойдаланиш тўғрисида кам сўз юритилмайди. Мазкур тўпламни тузиш чоғида шунини ҳисобга олиб ичкиликбозликка қарши курашда қонундан фойдаланиш бўйича, мутахассислар — юридик фанлари кандидатлари Шухрат Иноғомов ва Алишер Расулевларга бир неча савол билан мурожаат этилди.

— Ичкиликбозликка қарши кураш борасидаги қарорларда бу иллат ишлар, айниқса ўспиринлар орасида тарқалишининг олдини олишга алоҳида эътибор бериллади. Қонунда шу хусусда нималар кўзда тутилган?

— ЎзССР Жиноят кодексида вояга етмаган ўспиринларни ичкиликбозликка жалб қилган шахс учун жиний жавобгарликни кўзда тутувчи махсус 218-модда мавжуд. Мазкур моддага биноан, вояга етмаган ўспиринни ичкиликбозликка жалб қилган шахс икки йилгача муддат билан озодликдан маҳрум этиш ёки ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд 200 сўмдан 300 сўмгача жарима солиш орқали жазоланади. ЎзССР Жиноят кодекси 218-моддасининг биринчи қисми ана шунини кўзда тутуди, иккинчи қисмига кўра эса вояга етмаган ўспиринларни ичкиликбозликка жалб этиш 5 йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилиш йўли билан жазоланади.

ЎзССР Олий Совети Президиумининг ичкиликбозликка қарши кураш тўғрисидаги Фармонида вояга етмаган ўспиринни маст қилишда айбланган ота-она ёки бошқа шахслар 50 сўмдан 100 сўмгача жарима тўлаши ёхуд жиний жавобгарликка тортилиши белгиланган. ЎзССР Жиноят кодекси 218-моддасининг биринчи қисмида вояга етмаган ўспиринларни маст қилиш, иккинчи қисмида эса уларни ичкиликбозликка жалб этиш тўғрисида эса сўз бориши бежиз эмас.

16 ёшга тўлмаган ўсмирлар жамоат жойларида спиртли ичимлик ичгани ёки маст ҳолда юргани учун ота-оналарига ёки улар ўрнини босувчи шахсларга 30 сўмдан 50 сўмгача миқдорда жарима солинади. Спиртли ичимликларни ишлаб чиқариш, сақлаш ва сотишга алоқадор ишларга 18 ёшга тўлмаган шахсларни қабул қилиш қонун йўли билан таъқиқланади.

— Маст ҳолда рулга ўтирган ҳайдовчи кўча ҳаракатида катта хавф туғдириши аён. Бунинг олдини олишда қандай жазо чоралари белгиланган?

— СССР Олий Совети Президиумининг «Йўл ҳаракати қондаларини бузганлиги учун маъмурий жавобгарлик тўғрисида»ги Фармонида транспорт воситасини маст ҳолда бошқарган шахслар маъмурий жавобгарликка тортилиши айтиб ўтилган. Шунингдек, умуман, транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқига эга бўлган, лекин маст ҳолда бошқариб, бунинг учун жарима кўришида маъмурий жазо олган шахс бир йил мобайнида яна шу хил қонунбузарлигини такрорласа, маъмурий жавобгарлик белгиланган. Қолаверса, шу хил қонунбузарлиги учун ҳайдовчилик ҳуқуқидан маҳрум қилинган шахс шу жазо муддати тугагандан кейин бир йил мобайнида яна шу хил қонунбузарлигини такрорласа, бу ўринда ҳам маъмурий жавобгарлик кучга киради.

ЎзССР ЖКнинг 208-моддасида кўзда тутилган жиний жавобгарлик транспорт воситасини маст ҳолда бошқаргани учун ҳайдовчилик ҳуқуқидан маҳрум қилинган шахс шу хил қонунбузарлигини жазо муддати тугамай туриб такрорлаганда кучга киради.

Ҳайдовчилик ҳуқуқига эга бўлмаган шахс транспортни маст ҳолда бошқарса, маъмурий тартибда жарима тўлаш йўли билан жазоланади, лекин бу шахс бир йил мобайнида яна шу хил қонунбузарлигини такрорласа, ЎзССР ЖК 208-моддасининг 2-қисмига кўра жиний жавобгарликка тортилади.

Автомобил, трамвай, троллейбус, мотоцикл, трактор каби машиналарнинг ҳайдовчилари уларни маст ҳолда бошқарганликлари учун юз сўм миқдорида жарима тўлаш йўли билан маъмурий жазо олишади ёки бир йилдан уч йилгача бўлган муддатга транспорт воситасини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум қилинадилар. Ўзлари ҳайдаётган транспорт воситасини маст ҳолдаги шахсларга бериб қўйган ҳайдовчилар ҳам айнан шу хил жавобгарликка тортилади.

— *Энди уй шароитида самогон ва бошқа ўткир*

спиртли ичимлик тайёрловчи шахслар қандай жазоланади?

— Уй шароитида ўткир спиртли ичимликлар тайёрлайдиган ва уни сотиш билан шуғулланадиган, шунингдек, уларни тайёрлайдиган аппаратларни ўз уйида сақлайдиган шахслар ҳам эндиликда авваллари кўзда тутилганидек, бир йилдан уч йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилиш ва мол-мулкини мусодара этиш ёки этмаслик йўли билангина эмас, балки мол-мулкини мусодара этиш эҳтимоли бўлган ҳолда ҳам икки йилгача муддатга ахлоқ тузатиш ишлари билан, шунингдек, 100 сўмдан 500 сўмгача миқдорда жарима тўлаш йўли билан жазоланадилар. Шу хил қонунбузарликнинг такрорланиши эса мол-мулк албатта мусодара қилинган ҳолда беш йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилиш йўли билан жазоланади. Уй шароитида тайёрланган ўткир спиртли ичимликлар ва уларни тайёрлаш учун зарур бўлган аппаратлар йўқотилиши шарт. Уй шароитида самогон ёки бошқа хил ўткир спиртли ичимлик тайёрлашга ёрдамлашган (мисол учун хона, аппарат, транспорт воситаси, хом ашё ва ҳоказолар билан таъминлаган) шахслар ҳам жиноий жавобгарликка тортилади. Уй шароитида тайёрланган ўткир спиртли ичимликларни сотиб олган шахсга ҳам 30 сўмдан 100 сўмгача миқдорда жарима кўринишида маъмурий жазо берилади.

— *Жамоат жойларида маст-аласт юривчилар ҳозир анча камайиб қолган бўлса ҳам бутунлай учрамайди, деб бўлмайди ҳар қалай. Қонунда бу хусусда нималар дейилади?*

— Кўчалар, стадионлар, хиёбонлар, маданият ва истироҳат боғларида, қисқаси жамоат жойларида маст ҳолда юрган шахс учун огоҳлантириш ёки 20 сўмдан 30 сўмгача миқдорда жарима солиш билан маъмурий жазо берилади (илгари бундай хатти-ҳаракат 3 сўмдан 10 сўмгача жарима солиш йўли билан жазоланар эди).

Маъмурий жазодан сўнг шу хил хатти-ҳаракат яна бир йил мобайнида такрорланса, жарима миқдори 30 сўмдан 50 сўмгача оширилади. Жамоат жойларида спиртли ичимлик ичгани ёки маст ҳолда юргани учун бир йил мобайнида икки марта маъмурий жазо олган шахс шу хатти-ҳаракатини учинчи марта такрорласа, янада қатъийроқ маъмурий жазо қўлланилади — жарима 50 сўмдан 100 сўмгача оширилади ёки иш ҳақининг 20 проценти ушлаб қолингани ҳолда бир ойдан икки ойгача муддатга ахлоқ тузатиш ишларига юборилади.

Мабодо шароитга кўра ва қонунбузар шахсини ҳисобга олган ҳолда бу тадбирларни қўллаш етарли эмас деб топилса, 15 суткагача муддатга маъмурий қамоқ жазо-си қўлланиши мумкин.

Жамоат жойларида ўртача ёки оғир маст ҳолда юрган шахслар агар мустақил ҳаракат қилиша олиш-маса ёки атрофдагиларга зарар етказишлари мумкин бўлса, дарҳол ҳушёрхонага жойлаштирилади.

Агар гражданин бир йилда бир неча бор (уч ва учдан ортиқ марта) ҳушёрхонага тушса, ҳушёрхона ходимлари алкоголизмга қарши даволаш масаласини ҳал қилиши учун у тўғрида наркологиқ бўлимларга хабар қилишади.

— *Иш жойида спиртли ичимлик ичиш сифатсиз маҳсулот тайёрланиши, моддий бойликлар нобуд бўлишидан ташқари, айрим ҳолларда, техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилмаслиги оқибатида киши ҳаётини хавф остида қолдириши ҳам мумкин. Бу борада қандай жазо чоралари кўзда тутилган.*

— Ҳозирги вақтда ишлаб чиқаришда (иш жойида, хонада, корхона, муассаса территориясида) спиртли ичимлик ичган ёки ишга маст ҳолда келган барча ходимларга нисбатан 30 сўмдан 50 сўмгача миқдордаги жарима кўринишида маъмурий жавобгарлик жорий этилган. Корхона раҳбарларидан талаб икки ҳисса кучли, ичкиликбозликка қатнашган ёки ишлаб чиқаришда ичкиликбозликка барҳам бериш учун тегишли чора кўрмаган раҳбарлар ўз лавозимларидан бўшатилишлари мумкин. СССР Министрлар Совети билан ВЦСПС-нинг 1983 йил 28 июлда чиқарган «Меҳнат интизомини мустаҳкамлаш бўйича қўшимча тадбирлар тўғрисида»-ги қарорн асосида Ўзбекистон ССРнинг Меҳнат тўғрисидаги қонунлар кодекси (ҚЗОТ)нинг 41-моддасига қўшимча киритилди. Эндиликда корхона, муассаса ва ташкилот маъмурияти ишга маст ҳолда келган ходимни қонунда белгиланган тартибда, ЎзССР ҚЗОТи 41-моддасининг 7-пункти билан ишдан бўшатиб юборишга ҳақлидир. Бошқача айтганда, ходимни маъмурият ташаббуси билан бўшатиб юборишга эндиликда қўшимча асос бор.

Қонунда ичкиликбозларга нисбатан қўллаш мумкин бўлган бир қатор ҳуқуқий нормалар кўзда тутилган. Чунончи, бундай шахслар ҳар хил мукофотлардан (тўлиқ ёки қисман), имтиёзли йўлланмалар ва ҳоказолардан маҳрум қилиниши мумкин.

—Ҳозирда спиртли ичимликлар савдосини чеклаш хусусида янада қатъийроқ қоидалар белгиланган. Бундай савдо марказлари сони қисқартирилди. Қонунда шу тўғрида яна нималар кўзда тутилган?

Ишлаб чиқариш корхоналари, қурилишлар, ўқув юртлари, ётоқхоналар, болалар муассасалари, касалхоналар, санаторийлар, дам олиш уйлари, вокзаллар, аэропортлар, маданий муассасалар ва томошагоҳлар, меҳнаткашларнинг оммавий сайил ва дам олиш жойлари яқинидаги савдо нуқталарида, чакана савдо тarmoқларида ва жамоат транспортининг барча турларида спиртли ичимлик сотиш ва истеъмол қилиш қатъиян ман этилади.

Спиртли ичимликларни 21 ёшга тўлмаган шахсларга сотишга рухсат этилмайди.

Аҳолига алкоғолли ичимликларни сотиш вақти ҳам қисқартирилди. Мисол учун, ароқ-вино маҳсулотлари иш кунлари соат 14 дан бошлаб сотилади, дам олиш ва байрам кунлари эса умуман сотилмайди.

Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг ходимлари спиртли ичимлик сотиш қоидаларини бузганликлари учун маъмурий жавобгарликка тортилади — маҳаллий советларнинг ижроня комитетлари ҳузуридаги маъмурий комиссиялар уларга 50 сўмдан 100 сўмгача миқдорда жарима солишади.

Маъмурий жазо ёки жамоатчилик таъсири қўлланилганидан кейин бир йил мобайнида алкоғолли ичимликлар сотиш қоидалари такроран бузилса, савдо ходими жиноий жавобгарликка тортилиб икки йилгача муддатга ахлоқ тузатиш колонналарига юборилади ёки 200 сўмдан 300 сўмгача миқдорда жарима тўлайди ҳамда савдо ва умумий овқатланиш корхонасида ишлаш ҳуқуқидан уч йилдан беш йилгача муддатга маҳрум қилинади.

* * *

Ичкиликбозлик ва алкоғолизмга қарши курашда қонунда кўзда тутилган чора-тадбирларнинг ҳаммасини биргина мақолада қамраб олишнинг иложи йўқ, албатта. Лекин шу ерда қисқача айтилганларнинг ўзинёқ ичкиликбозликка қарши кураш нечоғли кучайганидан, бу борада иақадар кескин жазо чоралари белгиланганидан далолат беради.

Ш. Иноғомов, А. Расулев

Иш кунимиз, одатдагидек, эрталабки «беш минутлик» йиғилишдан бошланди. Навбатчи врач бир сутка мобайнидаги янгиликлар — қанча аёл бахтиёр она бўлгани, беморларнинг аҳволи билан бизни таништирди. Шунда у бир аёлнинг ҳомиласи нобуд бўлиб, операция қилиш эҳтиёжи туғилганини айтди.

Биз ўша бемор ётган палатага кирдик. Операциядан чиққан беморлар ётадиган кичик палатада 30 ёшлар чамасидаги аёл ётарди. У бедармон, маъюс, жуда ғамгин кўринарди. Бемор билан суҳбатлашгач, касалликнинг келиб чиқиш сабаблари аниқланди.

Маълум бўлишича, аёл педагогика институтида ўқиб юрганда ўзи билан бир гурӯппада ўқиётган йигитга кўнгил берган. Йигит ва қиз севишиб, турмуш қуришган. Институтни битиргач, бир мактабда дарё беришган. Улар учта фарзанд кўришиб, иноқ яшашган. Лекин умр йўлдоши аста-секин ичкиликка ўрганган. Бора-бора иш вақтида ҳам ичадиган бўлган. Шундан кейин унинг феъли, муомаласи ҳам ўзгариб, оиланинг тинчи йўқолади, арзимаган баҳоналар билан жанжал чиқаверади. Хотин анчагача «тишини тишига қўйиб» чидаб келади. Авваламбор иккиси ҳам педагог. Хотин эрининг шаънига доғ туширмасликка ҳаракат қилиб, бу ҳолатни атрофдагилардан яширади.

Шу орада аёл тўртинчи фарзандига ҳомиладор бўлади. Кунларнинг бирида эр яна келиб, жанжал кўтаради ва рафиқасининг қорнига тепади. Беморни тез ёрдам машинасида туғруқхонага келтиришган. Навбатчи врачлар текшириб, йўлдошнинг барвақт кўчганлиги оқибатида ҳомиланинг нобуд бўлганлиги, бачадонда кўп қон тўпланиб қолганлигини аниқлашган. Ҳомила нобуд бўлса-да, онанинг ҳаётини сақлаб қолиш мақсадида уни операция йўли билан олинган. Врачлар, ҳамширалар, санитария ходимлари барча воситаларни ишга солиб онани омон сақлаб қолдилар.

Яна бир аччиқ тақдир: 28 яшар аёл учинчи марта боласини олдиришга қарор қилган. Врачлар бу жувонни ниятидан қайтаришга ҳаракат қилишади. Лекин у оғир хўрсиниб, бир зум ғамгин хаёлга чўмади ва нима учун бу ишга аҳд қилгани ҳақида гапириб беради.

У курсдошига кўнгил қўйиб, турмуш қурган. Улар икки фарзанд кўришган, лекин фарзандларнинг иккиси ҳам ақлан заиф, нуқсонли туғилган. Биттаси махсус

рухий касалликлар интернатида тарбияланади. Шу боисдан аёл яна фарзанд кўришдан қўрқиб қолади.

Эр-хотин медицина кўригидан ўтказилганда уларда ҳеч қандай касаллик топилмаган. Бироқ эри ичкиликка ружу қилган, шу боис бир неча бор ишдан бўшатишган, оилада уруш-жанжал кўпайиб, ҳатто ажримгача бориб етган. «Ичкилик оқибатида оиламиздан барака кўтарилиди, ўз маоши етмаган, таниш-билишлардан қарз олиб, қочиб юрадиган ҳам бўлиб қолди»,— дейди аёл чуқур хўрсиниб.

Хўш, бу аёлнинг болалари нега ногирон бўлиб туғилган?

Алкоголь фақат марказий нерв системаси, ички аъзолар (жигар, юрак-томир, ошқозон, ичак, буйрак)-гагина эмас, балки эркак ва аёл пуштига ҳам зарар етказиши.

Гап шундаки, бу заҳар эркак жинсий ҳужайраларининг етилишига, унинг ҳаётчанлигига салбий таъсир этади. Бундай уруғ ҳужайраси яшашга қобилиятсиз бўлиб, тез ҳалокатга учрайди. Борди-ю, яшаб кетганда ҳам, бундай уруғ тухум ҳужайра билан қўшилса, нуқсонли бола туғилиши мумкин.

Мутахассисларнинг аниқлашича, бир марта ичилган ичкилик асорати организмда 80 кунгача сақланади. Ичган эркак жинсий яқинлик қилса, бўлғуси ҳомилага ҳам шикаст этади. Сурункасига ичадиган эркакларнинг кўпчилиги эса жинсий ожизликка дучор бўлади.

Ичкиликбозлик фақат эркаклар ўртасида эмас, хотин-қизлар орасида ҳам борлиги айниқса, медицина ходимларини ташвишга солмоқда. Никоҳ кечалари, туғилган кунлар, байрамлар сингари турли баҳоналар билан кўпчилик одамлар, шу жумладан ёш аёллар ҳам спиртли ичимлик ичадилар. Бу билан гўё улар шу хонадондаги тантана тарафдори эканликларини, хурсандчилигини баҳам кўраётганликларини билдирадилар. Аслида эса бу билан ўз шаъниларига доғ, соғлиқларига зарар келтиришларини ўйламайдилар.

Америкалик олимлар туғма юрак парогига дучор бўлган болаларнинг 40 проценти ичкилик оқибатида рўй берганини аниқлашган.

Болаларнинг ақлий заифлиги улар марказий нерв системасига она қорнидалиқ даврида қон орқали, чақалоқлик пайтида сут орқали ўтган алкоголь таъсири натижасидир. Демак, ҳомиладор ва эмизикли аёл асло спиртли ичимлик ичмаслиги керак.

Алкоголнинг зурриётга таъсирини олимлар лабораторияда жониворлар эмбрионида кузатганлар. Алкоголнинг жуда кичик миқдори бўғоз қуёнларга овқат билан берилганда у тезда қонга ўтиб, натижада жониворлар ҳомиласининг кўпчилиги ўлик ёки нимжон туғилган. Бунинг сабаби биринчидан, алкоголь йўлдош қон томирлари орқали бевосита ҳомиллага таъсир қилади, она организмда модда алмашинувига салбий таъсир кўрсатади.

Баъзи кишилар спиртли ичимлик меъёрида, оз-оз истеъмол қилинса зарар келтирмайди, деб ўйлашади. Бир оз ичилса гап-гапга қовушади, кўнгил яйрайди дегувчи «доно»лар ҳам бор. Улар шуни яхши билиб қўйсинларки, ичкиликнинг ози ҳам, кўпи ҳам бари бир зарар. Зеро, оз-оздан ичадиганлар сурункали ичишга ўрганиб, росмана ароқхўрга айланиб қолишади.

Қуш уясида кўрганини қилади, дейди халқимиз. Ота-она мураббийлар ичкиликка қарши кураш олиб бориш ўрнига, ўзлари ичадигап бўлсалар, уларнинг фарзандлари ва шогирдлари ҳам бу касофатга дучор бўлиши ҳеч гап эмас.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумоти-га кўра, ўлимнинг учдан бири алкоголизм оқибатида содир бўлади. Ичкиликка ружу қўйганлар 15—20 йил камроқ яшайдилар. Автомобиль ҳалокатининг 50 процентига яқини алкоголь сабабли содир бўлади. Ўзбекистон Марказий Ортопедия ва Травматология институтининг статик маълумотларига кўра, оилада содир бўладиган шикастланишнинг 20 проценти, кўча транспорти ҳодисалари оқибатидаги шикастланишнинг эса 46 проценти ичкилик билан боғлиқ экан. Мутахассисларнинг таъкидлашича, ўз жонига қасд қилиш ва безорилик ҳам асосан мастлик орқасида рўй берар экан.

КПСС Марказий Комитетининг «Ичкиликбозлик ва алкоголизмни бартараф этиш тадбирлари тўғрисида»ги қарорида ичкиликбозлик ва алкоголизмни ҳаддан зиёд зарарли, социал жиҳатдан хавфли иллат сифатида тағ-томири билан қуриштиш тадбирлари белгиланган.

Совет кишилари айниқса, ота-оналар ва медицина ходимлари жонажон партиямиз ва совет давлатимизнинг ичкиликбозликка қарши олиб бораётган ишларини қизгин қўллаб-қувватлайдилар. Бу энг долзарб вазифани амалга оширишда бутун жамоатчилик фаол қатнашмоғи зарур.

Ҳ. Алимова.

ОИЛА ДАРЗ КЕТМАСИН

Оила... шу тўрт ҳарф билан ифодаланадиган ва оддийгина аталадиган бу буюк тузилма киши тақдирида ва жамиятимиз ривожланишида ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. У киши умрининг бахтиёрлигида қанчалик катта роль ўйнаса, жамият ривожи ва равнақида ҳам беқиёс даражада катта роль ўйнайди.

Лекин шуни алоҳида таъкидлаш керакки, оилавий ҳаёт, умр-муроса ҳеч вақт бир текис, доим зиддиятсиз, бекаму кўст ҳолда кечмайди. Айтиш мумкинки, ҳар бир оилада ўзига хос шодлик ва ғам-ташвишлар, аҳиллик ва келишмовчиликлар мавжуд бўлади. Бу «турли»ликнинг объектив ва субъектив сабаблари бўлади, албатта.

Ривожланиб бораётган социалистик жамиятда оила ривожланиши янги босқичга кўтарилди. Бу даврда жамият ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаётида рўй бераётган ўзгаришлар социалистик оила тараққиётининг янги босқичини белгилайди ва унинг янада мустақамланишига қулай шарт-шароит яратиб беради.

КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг 1981 йили қабул қилинган «Болали оилаларга давлат ёрдамини кучайтириш тадбирлари» тўғрисидаги қарорида болаларни ижтимоий тарбиялаш билан оилада тарбиялашнинг оқилона бирга қўшиб олиб борилишини таъминлаш, ишлаб турган оналарнинг аҳволини энгизлаштириш ва ёш оилаларнинг турмуши ҳамда маиший шароитларини яхшилаш юзасидан қўшимча тадбирлар белгиланди.

Уларда энг муҳимлари мана булар: ишлаётган оилаларга бола бир ёшга тўлгунча қисман ҳақ тўланадиган отпускаи ва бола туғилиши муносабати билан давлат нафақасининг жорий қилиниши, ёлғиз оналарга бериладиган нафақалар миқдорининг оширилиши, ишлаб турган, 12 ёшгача ва учтадан ортиқ боласи бўлган аёлларга ҳақ тўланадиган уч кунлик қўшимча отпускаи берилиши ва ҳоказо.

Партиямизнинг тарихий XXVII съезди қарорларида болали оилаларга бериладиган ёрдамни янада кенгайтириш, хотин-қизлар ва ёш келин-куёвларнинг турмуш шароитларини яхшилаш борасида бир қатор тадбирлар белгиланди. Хусусан, ишлаётган оналарга қисман ҳақ тўланадиган отпускаларини бир йилдан бир ярим йилгача узайтирилиши, ёш оилаларни уй-жой билан таъминлашда кенг имтиёзлар берилиши, кам даромадли

оилаларга белгиланган нафақалар бола 12 ёшга тўлгунча тўланиши шулар жумласидандир.

Бу тадбирлар Коммунистик партия ва Совет давлатининг халқ фаровонлигини юксалтириш йўлини изчил ўткази бориб, оилаларнинг равнақи ва ёш авлодни тарбиялаш учун қулай шарт-шароитларни яратадиганликларидан далолат беради.

Кейинги йилларда тадқиқотчилар эътиборини аниқрақ ёш оилалар кўпроқ жалб этмоқда. Бу бежиз эмас, албатта. Гап шундаки, айнан оилалар яқин ўн йилликларнинг туғилиш даражасини, никоҳлар мустақкамлигини, ёш авлодни тарбиялашдаги ютуқ ва нуқсонларни белгилайди.

Ёш оилалар тўғрисида гап борар экан, улар орасида кейинги йилларда ажралишлар сони кўпайиб бораётганлигини ташвиш билан қайд этмоқ керак. Ўзбекистонда ажралишлар сони мамлакатимизнинг бошқа республикалари, хусусан, Прибалтика, Украина, Белоруссия, РСФСР республикаларига нисбатан уч-тўрт баравар камроқ бўлсада, лекин биздаги ажралишларни ҳам кам деб бўлмайди.

Бу борада биз олиб борган кузатувлар натижаси ҳам ажралишларнинг кўпаяётганлиги ва уларнинг асосий қисми ёш оилаларда содир бўладиганлигини кўрсатмоқда. Бу ҳодисаларнинг учдан икки қисми никоҳдан кейинги дастлабки беш йилда, яъни оиланинг шаклланиш даврига тўғри келади.

Хўш, ёш оилаларда ажралишлар сонининг кўпайиб бораётганлиги сабабини нима билан изоҳлаш мумкин?

Айрим оилаларнинг бузилишига олиб келаётган асосий сабаблардан бири ичкиликбозликдир. Ичкиликбозлик кўп ҳолларда ғайритабиий рашк, шафқатсизлик, қўполлик, ахлоқсизликларга, ота-она ва эр-хотинлик бурчига енгилтаклик билан қарашга, оила бюджети ва унинг маънавий асосларининг барбод бўлишига олиб келади ва болалар тарбиясига ниҳоятда катта зарар еткази. Маълумотларга кўра, ажралишларнинг 26,7 проценти эрнинг ичкиликбозлиги туфайли содир бўлган.

Ҳозирги социалистик оилада аёл иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлганлиги сабабли, у эр-хотинлик муносабатида моддий ёрдамдан кўра кўпроқ меҳрибонлик, ғамхўрлик ва иззат-ҳурмат кутади. Ичкиликбозлик ва унинг ҳамроҳи бўлмиш қўполлик, шафқатсизлик, ахлоқсизлик ана шу умидни пучга чиқаради ва натижада аёл никоҳни бузишга мажбур бўлади.

Ичкиликбозлик ва алкоголизмни тугатиш чоралари тўғрисидаги қарор эълон қилингандан кейинги ўтган давр ичида, бу иллат барҳам топа бошлади. Энди кўча-кўйда, маҳалла ва микрорайонларда маст-аластлар қарийб кўринмай қолди. Баъзи тўйларимиз ичкиликсиз ўтаётганлиги қувонарли ҳодиса. Магазинларда спиртли ичимликлар билан савдо қилиш кескин камайтирилди. Бу чора-тадбирлар оила муҳитини бирмунча соғломлаштириш билан бирга уларнинг янада мустаҳкамланишига, оила аъзоларининг ўзаро муносабати ва энг муҳими, болалар тарбиясига ижобий таъсир этиши шубҳасиздир.

Оила-никоҳ муносабатларининг ҳозирги босқичи кексалар билан ёш оилалар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг мураккаблашаётганлиги билан ҳам характерланади. Бу ҳодиса келин-куёвларнинг мустақил ва алоҳида яшашга интилишларида намоён бўлмоқда. Айрим ҳолларда катта, бўлинмаган оилаларда ота-оналарнинг ёшлар ҳаётига ортиқча аралашуви энг аввало келиннинг норозилигини кучайтириб, баъзан эса ажралишларга ҳам олиб келмоқда. Биз ўрганган оилаларнинг ҳар олтитасидан бирида ажралишга ота-онанинг керагидан ортиқча аралашуви сабаб бўлган.

Шу билан бирга ёш оилалардаги келишмовчилик ва қўйди-чиқдиларнинг баъзи ёш келинларнинг уй-рўзғор ишларига уқувсизлиги, қимматбаҳо нарсаларга ўчлиги оқибатида содир бўлмоқда. Бу ҳам айрим ҳолларда ажралишга сабаб бўлиши мумкин.

Шу ўринда, баъзи кишиларнинг ҳозирги оилаларда ажралишларнинг иқтисодий сабаблари мутлақо йўқолган, деган фикрларига қўшилолмаيمиз. Чунончи, тадқиқотларимиз натижаларига кўра, оилаларнинг 5,7 проценти оила даромадининг пастлиги, ўй-жой шароитларининг қониқарсизлиги, хотиннинг қимматбаҳо буюмларга, мол-дунёга ружу қўйиши оқибатида, яъни айнан иқтисодий сабаблар туфайли рўй бераётганлигини тасдиқлайди.

Ёш оилаларда рўй бераётган келишмовчилик ва қўйди-чиқдиларнинг яна бир сабаби, эркакларнинг уй-рўзғор ишлари, болалар тарбиясига эътиборсизлиги, оила аъзоларининг дам олишини ташкил қилишда етарли иштирок этмаётганликларидир. Ҳозирги пайтда оиладаги уй-рўзғор ишларининг асосий қисми хотин-қизлар зиммасида эканлиги сир эмас. Биз ўрганган оилаларнинг 63—72 процентидан болалар тарбияси, овқат пишириш, идиш-товоқ ювиш, уйларни йиғиштириш,

кир ювиш, умуман уй-рўзғор юмушлари аёллар зиммасига юкланган.

Уй-рўзғор ишларини эр-хотин ўртасида тақсимлаш борасида уларнинг фикр-мулоҳазаларини аниқроқ тасаввур қилиш мақсадида уларга «Сизнинг фикрингизча, уйдаги ишлар эр-хотин ўртасида қандай тақсимланмоғи лозим»,— деган савол билан муурожаат қилдик. Жавоб қайтарган эркакларнинг 58 проценти, аёлларнинг эса 60 проценти «агар эр ҳам, хотин ҳам ишласа, унда уйдаги ишлар ўртада тенг тақсимланиши лозим» — дейишди. Бу, албатта, уй-рўзғор ишларига эскича қарашларнинг йўқолиб бораётган ва хотин-қизларнинг жамият ва оиладаги мавқен ўсиб бораётганлигидан далолат беради. Бироқ, баъзи бир оилаларда уй-рўзғор юмушлари фақат «аёллар иши» деган тасаввурлар ҳали ҳам йўқолиб битмаганини кўрсатади. Масалан, биз ўрганган оилаларнинг 8,3 процентиди эрлар «ишлаш-ишламаслигидан қатъи назар, уй-рўзғор ишларини фақат хотин бажармоғи керак», деб ҳисоблайдилар.

Умуман олганда, республикамизда оилавий турмушни ташкил этишда чуқур ўзгаришлар рўй бераётгани, шубҳасиз. Бир томондан, халқ истеъмол моллари ишлаб чиқаришнинг тобора кўпайиши, аҳолига кўрсатилаётган маиший хизматнинг кенгайиши ва сифатининг яхшиланиши натижасида уй-рўзғор меҳнатининг баъзи бир турлари, чунончи, кийим-кечак тикиш, ўтин-кўмир ғамлаш кабилар борган сари камайиб бормоқда. Бундан ташқари, ҳозирги турмушни уй-рўзғор меҳнатини энгиллаштирувчи механизмларсиз тасаввур қилиш қийин. Жумладан, биз ўрганган оилаларнинг 77 процентиди кир ювиш машинаси, 73 процентиди холодильник мавжуд. Аммо бу — уй-рўзғор меҳнатининг доираси торајяпти деган гап эмас.

Оила турмушида ҳозир ҳам уй-рўзғор меҳнати катта ўрин тутди ва анчагина вақт талаб қилади. Бу айниқса ишлаб чиқариш ва ижтимоий фаолият билан машғул бўлган аёлларга жуда катта таъсир қилади. Аёл ишдан қайтгач, ўзига хос «иккинчи смена»га киришади.

Маълумотларга қараганда, ишлаётган оилалик аёллар уй-рўзғор ишларига кунига, ўрта ҳисобда, 6—6,5 соат, эркаклар эса атиги 1—1,5 соат вақт сарфлайдилар. Албатта, аёлларнинг уй-рўзғор ишларига шунча-

лик кўп вақт сарфлашлари уларнинг маънавий ўсишига, болалар тарбияси билан жиддийроқ шуғулланишига етарли имконият бермайди, бу ҳол эр-хотин муносабатларига ҳам салбий таъсир қилмай қолмайди. Юқорида тилга олинган оилавий турмушдаги зиддият ва келишмовчиликлар бартараф этилса, ёш оилаларнинг мустақамлиги, хусусан, эр ва хотин ўртасидаги муносабатларда самимият ва тотувлик тобора кучайиши шубҳасиз.

Фикримизча, ёш оилаларни мустақамлаш, ажралишларни кескин камайтиришнинг ўзига хос резервлари мавжуд. Биринчи навбатда, бу — ёш оилаларга кўрсатилаётган социал ёрдамнинг янада кучайтирилиши, уларнинг уй-жой шароитлари яхшиланиши, эркак ва аёлларнинг социал тенглигининг янада тўлиқроқ амалга оширилиши, ёшлар онги ва ҳуқуқида никоҳ ва оиланинг ахлоқий асосларини тарбиялашни ҳар қачонгидан ҳам юқорироқ даражага кўтарилиши шулар жумласидандир. Иккинчидан, ёшларни бўлажак оилавий ҳаётга тайёрлаш, уларни оиланинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий ва ҳуқуқий асослари билан таништириш муҳим аҳамиятга эга.

Шу борада, республикамиз ўрта мактабларининг 8—10-синфларида «Оилавий ҳаёт этикаси ва психологияси» махсус ўқув курсининг киритилиши, ўсмирлар тарбиясига эътиборнинг кучайтирилиши, уларни бўлажак оилавий ҳаётга тайёрлаш билан бирга келгуси оилавий муносабатларда рўй бериши мумкин бўлган кўпгина кўнгилсиз ҳодисаларнинг кескин камайишини таъминлаган бўлур эди.

Албатта, кичик бир мақолада оиладек ниҳоятда мураккаб ва кўп қиррали ижтимоий ҳодисанинг ҳамма жиҳатларини қамраб олиш қийин. Биз китобхонлар диққатини ёш оилаларда рўй бераётган айрим кўнгилсиз ҳодисалар, хусусан, ажралишларнинг баъзи муҳим сабабларига жалб этишга ҳаракат қилдик.

Б. Умаров.

ГИЁҲВАНДЛИК — ТУБАНЛИК

ЖАҲАННАМ ЁҚАСИДА

*Эй поклик шамъи, ваҳмдан нечун
Гоҳ ёрқин нурсан, гоҳ хира тутун?
Амрингга мунтазир турганда олам
Сен қандай хаёлга асирсан, одам?*

Б е д и л.

Марказий газеталардан бирида гиёҳвандлар тўдасини фош қилиш чоғида бир милиция ходими ҳалок бўлгани ҳақида берилган мақолани ўқиб, бундан 5—6 йилча муқаддам бир навқирон йигитнинг дафн маросими устидан чиққанлигим ёдга тушди.

Ушанда рутубатли кеч куз эди. Ёмғир тинмасдан эзиб ёғаётганига қарамай, тор кўчада халқ оқимининг кети узилмасди. Кўзга ярқ этиб ташланувчи қизил духоба билан ўралган тобут олдида марҳумнинг руҳан адо бўлган, йиғидан қовоқлари шишган мунгли отаси, яқин қариндошлари оғир қадам ташлаб боришарди. Ёру биродарлари, яқин ошна-оғайнилари уни сўнги йўлга кузатишар, унга сўнги ҳурматни бажо келтиришарди. Аста-секин узоқлашиб бораётган марҳум хонадонидида йиғи-сиғи бир зум тинмасди. Айниқса онаизорнинг фарёди қалбларни ларзага соларди. Ушанда шоирнинг «Ҳамма йиғлар марҳумдан бошқа» деган сатри хаёлимдан ўтган, «Ҳатто осмон ҳам кўз ёши тўкаётир-а!» — деб ўйлагандим ўзимча...

Дафн маросимидан қайтишда марҳумнинг гиёҳвандларга қарши ўтказилган операция чоғида ҳалок бўлганини эшитдим.

Бу мусибатли воқеадан сўнг умримда илк бор «гиёҳванд» — «наркомания» деган сўзларни эшитиб, қизиқ, гиёҳвандлик шунчалар жиноят манбаи экан-да, деб ҳайрон бўлгандим.

Ҳозирги вақтда жиноятчиликка, ичкиликбозлик ва алкоголизмга қарши курашнинг авж олдирилгани яхши маълум. Наркомания ҳам шу иллатларнинг энг хавфлиси ҳисобланади.

Шубҳасиз, мамлакатимизда илгариги йилларда ҳам бу иллат билан шафқатсиз кураш олиб борилган. Меҳнаткашлар фаровонлигининг муттасил юксалиши, маданий савиясининг ўсиши, дам олиш ва соғломлаштириш ишидаги муваффақиятлар туфайли ушбу иллатга кескин зарба беришга қулай шароитлар яратилди.

Совет қонунлари наркотик моддаларни ғайриқонуний равишда тайёрлаган, сотган, сақлаган ва истеъмол қилган кишиларни қаттиққўллик билан жиноий ҳамда маъмурий жавобгарликка тортишни кўзда тутди.

Капиталистик мамлакатларда наркомания социалиқтисодий муносабатлар, эксплуатация, ёш авлоднинг эртанги кунга ишонмаслиги натижасида юзага келган кулфатлардан биридир. Бундай капитализм шароитлари миллион-миллион кишиларни турли наркотик моддаларга берилиб кетишига сабаб бўлди. Расмий маълумотларга қараганда, АҚШда 30 миллиондан кўпроқ наркоман бор экан.

Наркоман фақат ҳалокатли таъсирга берилиш қурбонигина эмас, шунингдек кишиларнинг, айниқса, баъзи ёшларнинг наркотик моддаларни истеъмол қилишга жалб этувчи, уларни ҳалокатли гирдобга тортувчи, атрофдагилар учун реал хавф туғдирувчи шахс ҳамдир.

Кузатувлардан маълум бўлишича, ёшлар ўртасида ахлоқий-тарбиявий ишлар яхши йўлга қўйилмаган жойларда бу иллатнинг юзага келиши ва ривожланишига шароит пайдо бўлади.

Ҳар қандай таъсирга берилувчан, жамият ва халқ олдидаги бурчни адо этиш руҳида тарбияланмаган, ҳаётий тажрибага ҳам эга бўлмаган баъзи ёшлар пул ва бойлик кетидан қувувчи шахслардан наркотик моддалар сотиб олиб, ўз соғлиғи ва ҳаётини, атрофдаги кишилар ҳаётини қанчалик хавф-хатарга қўйишларини билишмайди.

Наркотик моддалар одамзод кушандалари орасида энг хавфлиси эканини, уни муттасил истеъмол қилувчининг умри деярли икки баробарга қисқаришини, эҳтимол баъзи ёшларимиз унчалик билишмас.

Наркотик модда ҳисобланувчи наша, кўкноридан тайёрланадиган қора дори ёки томирга юбориладиган наркотик суюқлик киши организмига, руҳияти ва маънавиятига қандай ҳалокатли таъсир кўрсатишини олимлар аллақачон исботлаб беришган. Атоқли рус физиологи И. П. Павловнинг кўрсатишича, наркотик моддалар бош мия катта ярим шарларининг умумий

тормозланишини келтириб чиқаради, натижада мия пўсти остидаги нерв марказлари ярим шарлар томонидан тормозланишнинг доимий назоратидан холи бўлиб қолади. Бундай пайтда наркоман объектив ҳолат билан боғлиқ бўлмаган қисқа муддатли димоғчоғлик таъсирида бўлади, сўнгра унинг мантиқий фикрлаши бузила бошлайди, ҳаракатлари сусайиб, қаттиқ ухлаб қолади. Наркотик моддаларни қабул қилишга берилган, хусусан, нашавандлик домига минган ёшларнинг аксарияти биринчи бор чекишни «шунчаки майнабозчилик», бошқаларга тақлид қилиш деб ҳисоблаб, қандай қилиб унинг итоткор қулига айланиб қолганини, ихтиёри қўлидан кетганини билмай қолишади. Наркоман организми жуда оз фурсатда, аниқроқ айтганда, бир неча ҳафтадаёқ наркотик моддасиз туролмайдиган бўлиб қолади, унга берилган сари қабул қилиш эҳтиёжи кескин ошадию таъсир кучи камайиб боради. Унинг ҳар қандай ўй-фикрлар, ҳис-гуйғуларга бўлган қизиқиши сўнади, инсоний фазилат ва қобилиятлардан маҳрум бўлади. Хусусан, наркоманнинг иши сира олдига босмайди, иштаҳаси йўқолади, жинсий қобилият барҳам топади, оилавий муносабатлар ёмонлашади. Назаримда, дунёдаги энг оғир жиноят — аёл кишининг, айниқса ҳомиладор аёлнинг наркомания домига тушиши ва бир неча кунгина яшайдиган бегуноҳ гўдак оху ноласида ифодаланувчи тавқи лаънатга сазовор бўлишидир.

Физиологик нуқтаи назардан қаралганда, гиёҳвандлик дардига йўлиққан кишининг юрак уриши тезлашади, қон босими ошади, сўлаги оқадиган, бадани тез-тез увишиб, қалтирайдиган бўлиб қолади, энг ёмони, ўткир психоз ҳоллар рўй берадиган бўлиб қолади. Наша чекишда эса нафас йўллари касалланиб, ўпка склерози бошланади, мия тўқималари ишдан чиқади, жигар оғир хасталанади. Бир сўз билан айтганда, гиёҳванд одам тез орада яшаш қобилиятини йўқотган мажруҳга айланадики, инсон учун бир марта бериладиган умр айна етук пайтида поёнига яқинлашиб қолади.

Тошкентнинг шимолида жойлашган руҳий хасталиклар касалхонасида наркомания чангалига тушган беморлар даволанади. Бу касалхонадан олган илк таассуротимиз шундай бўлди: Врач қабулхонасига кирган бир кекса онахон уйда ётган гиёҳванд ўғлини даволатиш зарурлигини илтижо қилди.

— Албатта ёрдам берамиз сизга,— деди касалхона бош врачининг ўринбосари, сўнгра менга юзланиб гапида давом этди.— Наркоманлар касалхонамизга, аф-

суски, камдан-кам ҳоллардагина ўз ихтиёрлари билан келишади. Ваҳолонки, улар бу билан ўз дардларини улғайтириб юборишади. Шу боис бу иллатга қарши кураш фақат медикларнинггина эмас, ота-оналар, педагоглар, корхона, муассаса, колхоз-совхоз раҳбарларининг ҳам вазифасига айланиши керак. Таассуфки, кўпинча мактаб ва профессионал ўқув юртлари врачлари тиббий текширувлар чоғида наркотикларга ўрганиб қолган ўсмирларни етарлича аниқламаяптилар.

Шуни тан олиш керакки, агар наркоманлик илдиз отиб кетган бўлса уни даволаш ниҳоятда қийин бўлиб, узоқ вақт давом этади, медиклар ҳамда психологлардан кўп куч-ғайрат сарфлашни талаб қилади.

Қасалхонанинг наркоманлар даволанадиган бўлимига кирдик. Беморларнинг ранги заҳил, кўз корачиқлари кенгайиб кетган, озиб-тўзиган.

Бўлим хонасида даволовчи врач ўндан ортиқ наркоман билан алоҳида-алоҳида суҳбат қилди. Мана, ўша суҳбатдан айрим лавҳалар.

Х. исмли йигит, миллати — ўзбек, 29 ёшда, оилали, ҳеч қаерда ишламайди:

— Бугун касалхонадан чиқаман. 62 кун бўлди, уйни жуда соғиндим. Кўкнори балосига йўлиққанамга бир неча йил бўлди. Бир қария бўларди, ҳалиги нарсадан эзиб нчки тайёрлашига бир-икки кўзим тушди. Аввалига эътибор қилмадим (Эҳ, эътибор қилмай кетаверганимда қани эди!).

Кейин, бир куни таваккалига ичиб кўрдим. Ғалати таъсир кўрсатди. Тез орада ҳар куни бир неча марта ичиб турдим. Кейинчалик кўпроқ ва бот-бот бўлди. Аъзойи-баданим чидаб бўлмайдиган даражада оғрийдиган бўлиб қолди. Айниқса, суякларим зирқирарди. Бир куни энди ўлиб қоламан, деб ўйладим. Кўнглим айнаб, қусдим. «Дори» қидирдим — тугаб қолганди. Ташламоқчи эдим, бўлмади. Бу ерга бир аҳволда олиб келишди.

Врачлардан мингдан-минг миннатдорман — жонимни қайтариб беришди. Мен ўзимни ўлган деб ҳисоблардим... Мени «дори» истеъмол қилишдан тийиб турадиган нима бор? Оиламни, икки фарзандимни ўйласам... Шулар у иллатга энди гов бўлишларига ишонаман. Илгари анча топармон-тутармон йигит эдим, механизаторлик касбим бор эди. Бир ойга етгулик «дори»нинг ўзига камида 200 сўм кетарди. Оилам билан ишим бўлмай қолганди. Ўзимни, аниқроғи «дори»ни топишни ўйлашдан бошқа ғамим йўқ эди. Энди... оиламга қайта-

япман, уларни рози қиламан, ишга кираман. Ёшларга айтадиган сўзим? Сўзим шу: кўкнорими, нашами, яқинига йўламанг — заҳари қолади баданда, ёмон азобга солади, туғилганига пушаймон қилади кишини...

К. исмли йигит, миллати — рус, 26 ёшда, оиласиз, ҳеч қаерда ишламайди. Уни икки киши қўлтиғидан ушлаб хонага олиб кирди:

— Мен... ҳозир... ҳа, келган куним... синдирдим ойнани, эсимда. Лекин эслайман... Мени айбим йўқ, мени уйга жўнатворинг... Бир ойча бўлувди биринчи уколни олганимга. Яқинда-я! Қанақа? Опиумда, венамга ўзим санчардим. Бир ойча олдин олдим биринчисини. Энди... йўқ... ҳалиги... чарчадим, ётгим келяпти...

Кейинги беморнинг исми Р., миллати — татар, 29 ёшда, оиласиз, ҳеч қаерда ишламайди:

— Қўшни кампир — астма эди. Қаттиқ йўтали тутганда ичадиган дорисидан сўраб олардим. Бир-икки хил нарса қўшиб, суюқлик тайёрлардик. Кейин шприц билан нинани қайнатиб, венамиздан юборар эдик, ...Яхши телеуста эдим, уколга берилиб кетиб, буюртмаларни ҳам кейинга суравердим... Охири бориб тобора камайиб-тугаб бораётган бир неча лаҳзалик фароғат ўрнини азоб эгаллади. Ҳам туберкулёз, ҳам ўткир гастритман, юракнинг мазаси йўқ, бу ерда врачлар шу касалликларимни даволашмоқда. Бу ерга келтиришларидан аввал тиришиб, ғужанак бўлиб қолдим. Нега? Чунки ҳумор тутганда ўзимни қаерга уришни билмай қолардим. Азобни унутиш учун укол олардим, яна... яна... яна. Мана, охири шу ердаман.

Г. исмли йигит, миллати — корейс, 30 ёшда, оиласиз, ҳеч қаерда ишламайди:

— Уйга кетгим келяпти. Бу ерда қиладиган ишим йўқ. Зерикарли. Соғлиғим ҳам яхши, илгариги азоблар йўқ, ўлиб қолишдан қўрқмайман, энди — энди кетсам ҳам бўлаверадими... Қандай қилиб бу ерга келиб қолдим? Ҳар хил қўзғатувчи моддали дориларга бошқа моддалар қўшиб, укол учун суюқ дори «ханка» тайёрлардик, венага юборардик. Тахминан 100—150 сўмча пул кетарди кунига. Шахсан ўзим бу ерга келишдан сал олдин ҳар кун 100 кубикдан ҳар ўн беш-йигирма минутда биттадан укол олардим. Шундан маза қочиб қолди-да. Пулни қаердан олардингиз дейсизми? Бир пайтлар қимор ўйнаб, икки соат вақт сарфлаб «Волга» ютиб олган одамга шундай саволни бериш яхшими? (кулади). Жавоби саволнинг ичида. Қўлим қичияпти, тезроқ кетсам эди. Бир қўлнинг чигилини ёзардим. Эн-

диги гал эҳтиётроқ бўламиз. Яна 8 йил ётиб чиқишга тоб йўқ. Омон бўлсак, эҳтимол учрашармиз.

Ҳа, бу ердаги турфа тақдирларни, турли қиёфали кишиларни кўриб, уларнинг пойинтар-сойинтар сўзларини эшитиб, ачинасан киши. Уларнинг наркотик моддалар таъсирида оддий фазилатлардан ҳам маҳрум бўлиб қолганликларида ҳар биримиз қандайдир даражада айбдор эканлигимизни тан олиш оғир бўлса-да, бироқ бу — ҳақиқат. Чунки, теварак-атрофда юзага келган иллатларга бефарқ қараш, хусусан, наркоманиянинг ҳам жамиятга, ҳам кишилар соғлиғига зарари ҳақида сукут сақлаш социал ҳушёрликни сусайтириб қўйди.

Шу боисдан ҳам наркоманияга қарши курашда меҳнат коллективлари, олий ва ўрта ўқув юртлари маъмурияти, комсомол комитетлари, жамоат ташкилотлари фаол бўлишлари лозим.

Хулоса шуки, барча куч ва имкониятларни ишга солганимизда, ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, қатъий курашга киришганидагина жамиятимиз ҳуснига доғ бўлиб тушаётган бу ярамас иллатни таг-туғи билан йўқотишга эриша оламиз.

С. Раҳимов.

ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО

Кўҳна замонлардан буён наркотик моддаларни истеъмол қилиш кулфатлар, фожиалар манбаи ҳисобланган.

Қадимги скифлар, шунингдек америка индеецлари қора дори тайёрлашни яхши билишган, бироқ, улар бу доридан асосан тиббий мақсадларда, масалан, жангу жадалларда яраланган жангчиларни тинчлантирувчи восита сифатида фойдаланишган. Гиёҳвандлик аслида ҳамма даврларда қораланган, унга кишини туганмас азоб-уқубатларга дучор қилувчи ярамас иллат сифатида қаралган. Хусусан, доно халқимизнинг афюнга «қора дори» деб берган таърифида, уни истеъмол этганининг «қора» ишга, яъни жиноятга мойиллигига оид маъжозий маъно яширинган.

Гиёҳванд — аввало ижтимоий фаолиятдан четга сурилиб, воқеликка, ҳаётга бепарво қарайдиган бўлган, худбинлик, гўшанишинлик майлларига тушиб қолган, умуман, одамгарчиликни йўқотиб қўйган кимсадир. Бундай шахснинг жиноят кўчасига кириши унчалик қийин эмас.

СССР қонунчилигида наркотикларни шахсий манфаат, бойлик орттириш мақсадида яширинча тайёрлаш, сақлаш, сотиш ва ишлатиш билан шуғулланган шахслар жиноий жавобгарликка тортилиши кўзда тутилган. Шунингдек, кишиларни, айниқса балоғатга етмаган ўсмирларни наркотиклар истеъмол қилишга жалб этган шахслар оғир жазога маҳкум этилади.

Мамлакатимизда гиёҳвандлик билан боғлиқ жиноятлар учун жиноий жавобгарликка тортиш чоралари илк бор Бутуниттифоқ Марказий Ижроия Комитети ва СССР Халқ Комиссарлари Советининг 1924 йил 22 сентябрида чиқарган фармони билан жорий этилган. Бу ва Улуғ Ватан урушига қадар бўлган даврда чиқарилган бошқа фармонларда гиёҳванд шахслар жинояти, турли наркотик хусусиятли гиёҳларни етиштирувчи, шундай моддаларни тайёрловчи ва сотувчи шахсларнинг жиноий фаолиятига нисбатан тегишлича жазо чоралари белгиланди.

Жумладан, Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Советининг 1929 йил 23 апрелдаги қарори билан республика Жиноий Кодекси 184-моддасининг 1-қисмига тузатиш киритилиб, гиёҳвандлик билан боғлиқ жиноятлар учун 5 йилга озодликдан маҳрум этиш чораси қўллана бошланди. Шунингдек, наркотик хусусиятли гиёҳларни етиштириш қонун томонидан таъқиқланганига қарамай (медицина ва илмий мақсадларда етиштириш бундан мустасно), бу иш билан шуғулланувчи шахслар учраб турди. Бундай қонунбузарлар бир йилгача бўлган муддат билан мажбурий меҳнатга жалб этиш ёки маълум миқдорда пул жаримаси солиш билан жазоланди. Албатта, булар ҳали бир қадар енгил жазо чоралари эди.

1960—61 йилларда қабул қилинган барча иттифоқдош республикалар Жиноий кодексида гиёҳвандликка қарши қатъий курашиш мақсадида жазо чоралари кучайтирилди. Кейинги йилларда Кодексларга бир қанча муҳим ўзгаришлар киритилдики, натижада мамлакатимизда гиёҳвандликка қарши курашнинг янги босқичи бошланди.

Масалан, Кодексининг 216-моддасига биноан наркотик моддаларни тайёрлаган, сақлаган, сотиб олган ва тарқатган, шу йўл билан бойлик орттиришга интилган шахслар 3 йилгача озодликдан маҳрум этилиши ёки 1 йилгача муддатга мажбурий меҳнатга жалб этилиши кўзда тутилди.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг 1974

йил 27 декабрида чиқарган фармонига биноан гиёҳвандлик билан боғлиқ бўлган жиноятлар учун жиноий жавобгарликка тортиш мақсадида республика Жиноий кодексига тузатиш киритилиб, 216-(бу моддадаги 8 банддан 7 таси бевосита гиёҳвандликка оид) ва 217-моддалар жорий этилди. Бугунги кунда ҳам амалда бўлган мазкур моддаларда бу каби жиноятлар учун жавобгарлик, маълум сабабларга кўра, кучайтирилди.

Жумладан, 216-модданинг 3-бандида наркотик моддаларни босқинчилик, зўрлик йўли билан ўғирлаган шахслар 15 йилга озодликдан маҳрум қилиниб, молмулки мусодара этилиши қайд этилган. 4-бандида эса наркотик моддаларни истеъмол этадиган махсус жойларни ташкил этиш ва йўлга қўйишда айбланувчи шахслар 5 йилдан то 10 йилгача озодликдан маҳрум қилиниши баён этилган.

Бундан ташқари, Жиноий кодекснинг 217-моддасига кўра, наркотик хусусиятли гиёҳларни ғайриқонуний равишда етиштириш билан шуғулланувчи шахслар 3 йилдан то 8 йилгача озодликдан маҳрум этилади.

Хуллас, гиёҳвандлик ва бу иллат билан боғлиқ бўлган барча жиноятлар (наркотик хусусиятли ўсимликларни етиштириш, наркотик дори тайёрлаш, уни сақлаш, сотиш, бошқа жойга олиб бориш, жўнатиш ва бошқалар) учун қонунда тегишлича жавобгарлик чоралари белгилаб қўйилган.

Инсон ҳаёти ҳамиша актив фаолият билан чамбарчас боғлиқ. В. И. Ленин таъбири билан айтганда, бир жамиятда яшаб туриб, унинг манфаатларидан айрича туриш мумкин эмас. Жамиятимиз томонидан белгилаб қўйилган қонун-қоидалар, ахлоқ-одоб нормаларига риоя этиш ҳар бир совет гражданининг бурчи ҳисобланади. Бироқ, узлуксиз равишда наркотик моддаларни истеъмол этиб, инсоний қиёфасини йўқотиш даражасида тубанлашган гиёҳвандлар бу муқаддас бурчга мутлақо номуносибдирлар. Улар ўз хатти-ҳаракатларини бошқаролмай, жиноят кўчасига қандай кириб қолганини сезмай ҳам қолишади. Айниқса, бу ҳалокатли йўлга эндигина қадам қўйган гиёҳвандларнинг қотиллик, тажовуз каби мудҳиш жиноятларга қўл уриши жамият учун нақадар хавфли эканини тасаввур этиш қийин эмас.

Мисолларга мурожаат этайлик. Нашаванд У. кайф таъсирида ҳеч бир сабабсиз ўз куёвини отиб ўлдирган. ТошМИ клиникасига ўғирликка тушган Р.ни (ундан гупиллаб наша ҳиди анқирди) жиноят устида қўлга ту-

ширишганда, у нима учун бундай қилганини тушунтириб беролмасди. Наркотик сархушлик ҳолатида бўлганлигини тан олган И. сўроқ чоғида нима учун «Гулноз» кафесига ўғирликка тушганлигини сира эслай олмади. Бу учала ҳодиса гиёҳвандликнинг энг хавfli кўринишларидан бири бўлган нашавандликка берилган шахсларнинг наша заҳрининг таъсири остида жиноят содир этганларига яққол мисолдир.

Наркотик моддаларни истеъмол этиш туфайли хотира ва мушоҳада қобилияти кескин пасаяди, одам психикасида нохуш ўзгаришлар содир бўлади, турли хил чалғишлар рўй беради, тажовузкорлиги ошади, айни пайтда қўрқув, бора-бора даҳшат ҳисси кучаяди. Буларнинг ҳаммаси, шак-шубҳасиз, оғир жиноятлар содир бўлишига олиб келади.

«Бегона» тақдирларнинг ачинарли фожиаси, бахтли ва тотув оилаларнинг бузилиши, кўзи ёшга тўлган гўдакларнинг етим қолиши эвазига бойлик орттирадиган ноинсоф шахслар — наркотик моддаларни сотувчилар айниқса ижтимолий хавfli кимса саналади. Баъзида маълум бир жинорий гуруҳга уюшган бундай шахслар кўп миқдорда наркотик моддалар савдоси билан шуғулланганлиги, бунинг эвазига жуда кўп мўмай пул орттирганлиги фактлари маълум.

Д. деган шахс А. дан 28 минг сўмга 4 килограмм қора дори сотиб олган, Қирғизистон, Кавказда, шунингдек Наманганда бу наркотик моддаларни сотиш учун «ўз одамларидан» иборат жинорий гуруҳ ташкил этиб, унинг фаолиятига бошчилик қилган. У ва мазкур гуруҳ аъзолари Тошкент шаҳар судининг қарори билан узоқ муддатга озодликдан маҳрум этилганлар.

Кенг кўламда наркотик моддалар савдоси билан шуғулланиб келган М. 7 йиллик жинорий фаолияти мобайнида 344 килограммдан зиёд қора дорини яхшигина пуллаб юз минглаб сўм фойда кўрган. Бундай «қора» ишлардан ўзи гўё четда турган ана шу ашаддий жиноятчининг тақдири қандай тугаганлигини тасаввур этиш қийин эмас: у адолатли қонун томонидан 15 йилга озодликдан маҳрум этилди.

Гиёҳвандликка қарши кураш ва у билан боғлиқ бўлган жиноятларнинг олдини олишда республикамиз областларидаги кўпгина халқ судлари муҳим ишларни амалга ошираётганликларини алоҳида таъкидлаш лозим. Бу органлар аввало жамоатчилик мададига таянган ҳолда иш кўради, суд ходимлари бўлиб ўтган суд муҳокамаси ҳақида камдан-кам бўлса ҳам матбуот,

радио орқали ахборот бериб туришади, лекция ва суҳбатлар ўтказишади. Ўрни келганда шуни айтиш керакки, умуман республикамизда гиёҳвандликнинг зарари ҳақидаги ўқиладиган лекциялар кам, бунинг устига уларнинг сифати ҳар доим ҳам бугунги кун талабларига жавоб беравермайди. Шунингдек, радио-телевидение ва матбуотда бу мавзуга оид материаллар етарли даражада ёритилмаётир.

Гиёҳвандликка қарши курашда энг муҳими оммавий тушунтириш ишлари олиб бориш ҳисобланади. Зотан, ичкиликбозлик ва алкоголизмга қарши кураш умумдавлат миқёсида авж олдирилган ҳозирги пайтда мазкур иллатни таг-туғи билан йўқотишга ҳам худди шундай миқёсда киришилиши зарур. Чунки гиёҳвандлик жамиятимиз ҳуснига доғ бўлиб тушаётган ярамас иллатларнинг энг ашаддийсидир.

Ҳозирги пайтда гиёҳвандлик диагностикаси ва бу иллатнинг олдини олишнинг такомиллашган усуллари ҳам ишлаб чиқилмаган. Гиёҳвандларни даволашнинг олимлар томонидан ишлаб чиқиладиган янги, самарали усуллари кишига умид бағишлайди. Ҳалокатли йўлдан ўз пайтида чекилиб, даволанишга астойдил бел боғлаган гиёҳвандлар наркологиya бўлимлари ва диспансерлари хизматидан исталган пайтда фойдаланиши мумкин. Бу йўлдан қайтишга ўзида куч топа олмаганларга эса мажбурий равишда ёрдам беришга тўғри келади.

Хулоса қилиб айтганда, қонунчиликда белгилаб берилган жазо чоралари мана шу ярамас иллатни таг-туғи билан йўқотишга қаратилган бўлиб, суд органлари бу вазифани бажаришда ҳар бир киши ва ҳамманинг ёрдамига сўянади. Зотан, ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, қатъий курашга киришгандагина кутилган натижага эришиш мумкин.

Б. Икромова.

ВАҚТ ҚАДРИ

Меҳнат куни тугаганидан кейин кўпчилик уйига оиласига, болалари ёнига, телевизор томоша қилишга ошиқади. Қимдир йўл-йўлакай боласини олгани боғчага ўтади, яна биров рўзғордаги кам-кўстни тўлдириш учун магазин ё бозорга шошилади. Ёшлар эса институт ёки техникумга, малака ошириш курсларига, маданият саройларига, тўғарақларга, стадионларга ошиқадилар. Яна бир тоифа кишилар борки, улфатлари ёнига тал-

пинади. Хўш, бўш вақтнинг ўзи нима? Бўш вақтнинг ўзи бўладими? У, иш кунимиз тугагандан кейин бошла-надими? Ахир, хизмат бурчимизни тугатгандан кейин рўзғор, уй юмушлари билан боғлиқ талай ишлар қала-шиб ётади-ку, қолаверса, иш вақтида улгурмаган пап-кани қўлтиқлаб уйга олиб келамизку? Яна уйга етиб олиш учун қанча вақтимизни транспорт кутишга, мага-зинда навбат туриб ўтказамиз, сартарошхона ёки дори-хонада ҳам ҳаммавақт ишимиз дарров битавермайди. Хўш, бўш вақтни қандай топамиз?

Статистика ҳамма нарсани билади. Шу жумладан, вақтимизни қандай сарф қилаётганлигимизни ҳам ҳи-соб-китобини қилиб қўйган. Бўш вақт — бу куннинг асосий хизмат бурчидан кейинги соатлари. Бўш вақт йилда бериладиган бир ойлик отпускаиға эмас, балки қонунчилигимизда кўзда тутилган дам олиш кунлари ҳам кирази. Мана шуларга яна байрам кунларини ҳам қўшсак, дам оладиган кунларимизга қўшимча яна оз эмас-кўп эмас, йилига 100 кун қўшилар экан! Ёки бош-қачасига ҳисоб-китоб қиладиган бўлсак, бир йилнинг 8760 соатидан 1840 соатини ишлаб чиқаришга, яъни ўз хизмат бурчимизни бажаришга сарфлаймиз. Шундан қолгани ўзимизга тегишли. Ҳар бир иш соатимизга тўрт соат бўш вақт тўғри келаркан. Тўғри, шу вақтнинг кўп қисмини уйқуга, йўлга, овқатга, уй юмушларига сарф-лаймиз.

Энди, кундалик вақтимиз ҳақида жиддий сўз юрита-диган бўлсак, маълумки сутканинг 24 соатидан, мамла-катимиздаги аксари меҳнаткашлар 8 соатини иш жойи-да ўтказади. Қолгани эса, бизнинг бўш вақтимиз, фа-қат вақтга эмас, балки улкан бойлигимиз ҳамдир.

Бўш вақт — жамиятнинг улкан бойлиги. Ўз вақтида Карл Маркс, жамиятнинг ҳақиқий бойлиги, унинг бўш вақти билан белгиланади, деб таъкидлаган эди. Биз-нинг социалистик жамиятимиз энг юқори меҳнат унум-дорлигига эришиб, кенг аҳолига ижод билан шуғуллан-иш учун кўпроқ вақт ажрата бошлади.

Мана шу бўш вақтни биз қандай сарфлаймиз, ундан қандай мақсадларда фойдаланамиз? Ҳозир деярли кўп-чилик ишлаб чиқариш корхоналарида меҳнаткашлар-нинг оғирини енгил қилиш мақсадида маиший хизмат пунктлари, озиқ-овқат ва сабзавот дўконлари, ошхона-ларда эса ярим фабрикалар билан савдо қилиш йўлга қўйилган. Мана шундай шароит В. П. Чкалов номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмасида, «Таш-сельмаш», Трактор заводи, «Қизил тонг» фабрикаси ва

яна бир қанча корхоналарда яратилганки, бу ишчи-хизматчиларнинг анчагина вақтини иқтисод қилишга ёрдам бермоқда.

Меҳнаткашларнинг бўш вақтларидан унумли фойдаланишлари учун қулайлик яратишнинг усуллари кўп. Меҳнатни илмий асосда ташкил этиш, иш вақтидан унумли фойдаланиш, яхши ахлоқий-маънавий муҳит яратиш ҳам ишчиларнинг меҳнатдан кейинги дам олишларида аҳамияти ниҳоятда катта. Афсуски, ҳатто ҳозир ҳам жамиятимизда қайта қуриш кетаётган бир вақтда меҳнат ва дам олишни мувофиқлаштирилишига қаратилган қонунчилигимизнинг бузилишига йўл қўйилмоқда. Шундай корхоналар борки, ишчи ва хизматчилар ишдан кейин ҳамда дам олиш кунлари меҳнат қилишга жалб этилмоқда. Мана шундай нохуш ҳолатларга бутунлай барҳам бериш вақти келди.

Психологлар яхши билишади — ишлаб чиқариш унумдорлиги ишчи ёки ходимнинг қандай дам олганлиги, кайфиятига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Бу масаланинг бир томони, лекин унинг яна иккинчи, анча жиддий тарафи шундаки, агар одам бўш вақтини яхши, оқилона ташкил этолмаса, ундан на ўзи учун, на оиласи учун, на жамият учун унумли фойдалана олмаса, бундай одам фақат зараркунанда ҳисобланади. Сир эмас, интизомсизлик, бошбошдоқлик, шунингдек кўпгина нохушликлар бўш вақтни беҳудалик билан, аниқроғи ичкиликбозлик билан, гиёҳвандлик билан ўтказиш оқибатида келиб чиқади.

Ичкиликбозлик, гиёҳвандлик қанчалик кулфатлар, фожиалар сабабчиси эканлиги ҳаммага аён. Мана икки йил бўлдики мамлакатимизда одамзоднинг ашаддий кушандаси бўлган бу касофат манбаига бутун совет халқи бир ёқадан бош чиқариб, якдиллик билан кураш бошлади. Ҳали тўлиқ муваффақиятга эришмаган бўлсакда, лекин спиртли ичимликларни ишлаб чиқариш ва уни сотиш кескин қисқарди, жамоат жойларида ва кўчаларда маст-аласт юрувчилар сони анча камайди, хушёрхоналарга тушаётганлар ҳам уч марта озайди. Лекин ичкилик ичиб, вақтини беҳуда ўтказаётганлар ҳали ҳам бор экан, биз бу курашимиз ҳужумкорлигини янада давом эттираверишимиз зарур. Ичкиликка қарши кураш қисқа муддатли кампания эмас. Фақат давлат органлари билан жамоатчилик, катта-ю кичик ҳамма биргаликда изчил кураш олиб боргандагина, бу иллатга чек қўйиш мумкин. Бунинг учун эса жойларда ташкилий-тарбиявий, маданий-оқартув ишлари намунали

йўлга қўйилиши керак. Бўш вақтдан унумли, самарали фойдаланиш йўл-йўриқларини, усулларини янада кенгайтириш лозим бўлади.

Бўш вақт — бу кишининг ўзи севган, ёқтирадиган машғулоти билан машғул бўлиши демакдир. Агар бу масала устида чуқур ўйланса, бунга ижтимоий, жамоатчилик нуқтаи назардан қаралса унинг жамият учун, энг аввало шахс учун нақадар фойдали эканлигига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз. Бўш вақт агар бола тарбияси учун, ўзининг билими ва малакасини ошириш, ўзи севган иши учун сарф этилса ҳаммага фойда эмасми. Меҳнат ва дам олишни яхши ташкил эта оладиган, унга доимо риоя қиладиган одам маънавий соғлом, соф кўнгил, ҳамиша янгиликка интилувчан бўлади.

Бўш вақтдан фойдаланиш, уни ташкил этиш фақат ҳар бир кишининг шахсий иши эмас. Бу муаммога партия ва ҳукуратимиз алоҳида аҳамият бермоқда.

Ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёт поғонасида бўш вақтдан фойдаланишнинг яна бир йўли — кечки ва сиртқи таълим олишни бундан буён ҳам ривожлантириб бориш билан боғлиқ. Республикамизда ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўз билим ва малакасини ошириб, олий маълумотли мутахассис бўлиб етишаётган ёшлар сони тобора ортиб бормоқда. Бироқ баъзи жойларда масаланинг ана шу муҳим томонига етарли эътибор бермай, сиртдан ва кечки ўқиётган йигит ва қизларга ўқиш учун шарт-шароит яратишга жиддий эътибор бермаётирлар. Кўнгилли ҳордиқ чиқаришда меҳнаткашларни жисмоний тарбия ва спорт машғулотларига кенг жалб этиш катта аҳамиятга эга. Айниқса, барча ёшларни спортнинг ҳамма турларига тортиш фоят муҳимдир. Зеро, КПСС XXVII съездида таъкидланганидек, «меҳнат ва турмуш, ўқиш ва маданият, профессионал ва хизмат даражасини ўстириш, бўш вақтдан оқилона фойдаланиш соҳасидаги ижтимоий аҳамиятли қизиқишлари ва талаб-эҳтиёжларини ривожлантириш ҳамда уларни тўлароқ қондириш» учун моҳият эътибори жиҳатидан бутунлай янги — замонавий хизмат кўрсатиш соҳаси яратилади. Бунинг учун мамлакатимизда уй-рўзгор юмушларини енгиллатадиган маиший техникани кўпайтириш, шунингдек транспорт ва алоқа, маданий муассасалар хизматини тубдан яхшилашга қаратилган тадбирлар амалга оширилади.

Мамлакатимизда нафақат ижтимоий фойдали меҳнат, балки бўш вақт ҳам шахснинг уйғун камолотга

эришувига хизмат қилиши учун бир қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Бу ҳам биз сўз юритаётган мавзуга бевосита алоқадордир. Нега деганда, олдинлари «қизиқиш»гина бўлган машғулот эндиликда моддий манфаат келтиряпти. Бу эса иқтидорли, қобилиятли кишиларни рағбатлантиради, қолаверса бўш вақтдан унумли фойдаланишнинг қийматини оширади. Чунки, бундан ҳамма манфаатдор.

Дам олиш тўғрисида икки оғиз сўз. Оғир жисмоний ва ақлий меҳнатдан кейин мириқиб дам олишга нима ётсин. Жамиятимиз фаровонлиги, мўл-кўлчилиги кишиларнинг кўнгилли, мазмунли дам олишларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Зеро, толиқиш кўпгина касалликларга сабаб бўлади. Толиққан, чарчаган одам иноқ, мустаҳкам коллектив ярата олмайди, уни бошқара олмайди, қолаверса ўзининг меҳнати ҳам самарали бўлмайди. Кишилар саломатлиги — давлат бойлиги, у ҳамиша фан назоратидадир. Соғлиқни сақлаш хизмати ва кишилар дам олишини тўғри ташкил этиш Конституциямизда белгилаб берилган асосий вазифалардан биридир. Демак, дам олиш учун сарф этилган вақт, бу давлатимизнинг энг қадрли, энг эъозли бойлиги бўлмиш кишилар саломатлиги учун қўшилган вақтдир.

Қандай дам олиш эса — бу ҳар бир кишининг ихтиёрида, албатта. Ҳар йили дам олишга бериладиган вақтдан унумли фойдаланиш — бу энг аввало соғлиқни тиклашга, яхши ҳордиқ чиқаришга қаратилган бўлмоғи лозим. Зеро, келгуси меҳнатимиз учун куч-қувват йиғиб олиш, тетик, бардам бўлиб юришимиз эса ўзимизга боғлиқ.

Биз нима учун бўш вақт ҳақида кўпроқ тўхталдик. Ҳамма гап шундаки, мана шу вақт — бизнинг маънавий ҳам жисмоний ўсишимизга хизмат қилиш учун сарфланадими ёки бунинг акси бўладими. Афсуски, ҳали ҳам кўп ёшларимиз умрларини спиртли ичимлик билан ўтадиган зиёфатларда, турли маишатбозликларда ўтказишаётганлиги ниҳоятда ачинарли. Яхши, кўнгилдагидек дам олиш — фақат овқат еб-ичишда, кайфу сафода эмаску? Баъзида бундай ўлтиришлар албатта кўп ичиш оқибатида, жанжал-сурон, бир-бирини ҳақоратлаш, тан жароҳати билан тугаши ҳаммага маълум.

Меҳнаткашларнинг кўнгилдагидек дам олишлари учун маданий-оқартув муассасалари, ҳаваскорлик тўғраклари ишларини яхшилаш, турли қизиқарли учрашувлар, суҳбатлар уюштириш, хуллас одамларнинг бўш вақтларини хушнудлик билан ўтказишларига ҳар то-

монлама шароит яратиш жуда муҳим масала. Алкоголизм ва ичкиликбозликка қарши курашда одамларни, айниқса ёшларни улар севган, ёқтирган ишларига жалб эта олинса нур устига нур бўлур эди.

Вақтнинг қадри ҳақида атоқли олимимиз Т. Қори-Ниёзний шундай деган эди: «Қишининг ҳаёти вақт билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у, яъни вақт — соғлиқдан сўнг энг қимматли ёки тўғриси баҳосиздир!»¹

Дарҳақиқат, вақтнинг баҳоси йўқ, табиатда ҳеч қандай куч, қудрат йўқки, вақтнинг оқимини, ҳатто, унинг бир лаҳзасини қайтара олса!»

Доноларнинг сўзи неча-неча юз йиллар давомида чархланиб, сайқалланиб авлоддан-авлодга ўтаверади. Ана шу бебаҳо вақтимизни беҳуда, охири вой бўладиган кайфу сафо билан ўтказмайлик, у ўзимизга, оиламизга, жамиятимизга фойда келтирсин. Ҳар бир ўтаётган дақиқа умримиз, ҳаётимиз сарҳисобидир. Ҳаётимизни сермазмун, хушчақчақ, маъноли этиш эса ҳар биримизнинг қўлимизда.

М. Шерматов.

51.1(2)5
И 93

Иштиёрни телбалик: (алкоголизм ва гневандликнинг зарари тўғрисида мақолалар тўплами)/Э. Юсупов таҳрири остида; [Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи К. Х. Ҳолмухамедов].— Т.: Фан, 1988.— 52 б.

Сумашествие по собственному желанию.

ББК 51.1(2)5

СУМАШЕСТВИЕ ПО СОБСТВЕННОМУ ЖЕЛАНИЮ

На узбекском языке
Ташкент, «Фан»

*Ўзбекистон ССР ФА илмий-оммабон адабиётлар таҳрир ҳайъати
томонидин нашрга тасдиқланган*